

हृदय रग.

द्वितीय किरण.

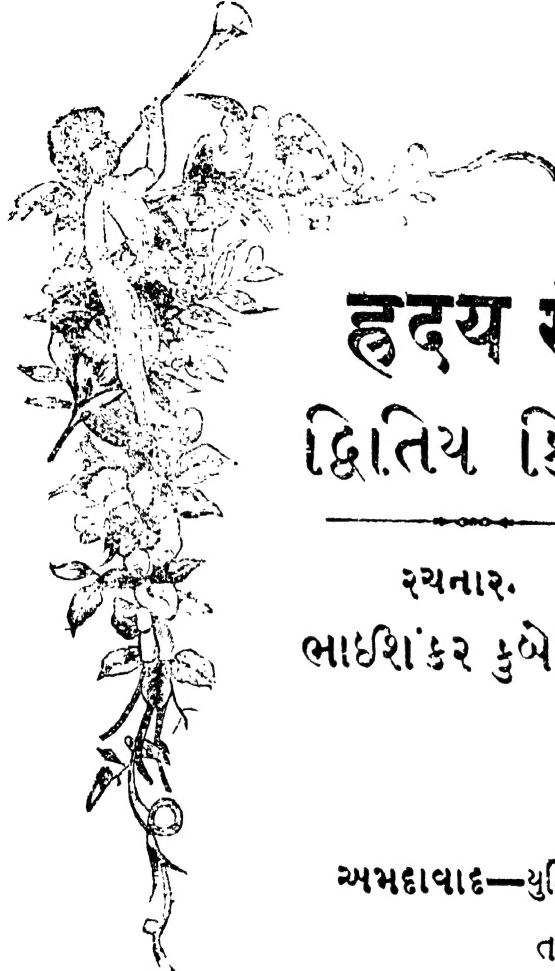
ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૦૪૭૭ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ હૃદય રંગ-૨

વિષય ૬ : ૪

हृदय रंग. द्वितीय किरण.

रचयितार.

भाधिशंकर कुषेरञ्ज शुक्ल.

भारणी निवासी.

मु. वेरावण.

अभद्रावाद—युनियन प्रिन्टींग प्रेस.

तथा

पढवाणु केम्प धी "सत्यविजय" प्रेसमा
कोठारी केशवलाल छगनलाले छापी.

संवत् १९६४ — सन् १९०७

किंमत चार आना.

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૉપીરાઈટ-સંગ્રહ

૬૧૧

૨૦૪૩

અને ૧૮૬૯ના ૨૫માં આક્ટ પ્રમાણે રજીસ્ટર કરાવી
સર્વ હક કર્તાએ પોતાને સ્વાધીન રાખ્યા છે.

અનુક્રમણ.

- ૧ અર્જુન ઉર્વશિ સંવાદ કાવ્ય.....
- ૨ નરસિંહ મહેતાની હરદાશ કથા માટે કરેલા કેટલાક ગાયનો તથા કાવ્યો.....
- ૩ શ્વમુર મન્દીરે જતી નવોડા .....
- ૪ વ્હોમ સિન્ધુ રાજ્ય રંગ .....
- ૫ “ એમી ”ની અવદશા.....
- ૬ કપટ સીતા.....
- ૭ વરરથો વરસાદ વસન્ત વિશે (પાદપુર્તી).....
- ૮ જગજ્જનુની જગદંબીકા કને કાલાવાલા.....
- ૯ હીપોતસવી અને ચન્દા.....
- ૧૦ આદર્શ માં એક પ્રતિબિમ્બ .....
- ૧૧ રાતે ચીરે લલિત લલના કેમ દેખાય કાળી (પાદપુર્તી)
- ૧૨ પ્રભુ પ્રત્યે એક પ્રાર્થના.....
- ૧૩ શ્રી શંકર સ્તુતિ. . . . .

શુદ્ધિ પત્રક.

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૦	૭	થયાં	થયા
૧૪	૮	નિશ્ચિંત	નિશ્ચિત
૧૫	૩	દધીમિ	દધીમિ
૧૬	૨	કરતાં	કરતા
૧૬ } ૨૬ }	૩ } ૬ }	શાદુલવિક્રીડિત	શાદુલવિક્રીડિત
૧૮	૧	ધર્મ રાજ્યને	ધર્મ રાજ્યનો
૧૮	૧૨	(પડખે 'અર્જુન' શબ્દ જોઈએ કારણકે અર્જુનનું બોલવું છે)	
૧૯	૩	શ્રેષ્ઠ	શ્રેષ્ઠ
૨૨	૯	સ્વસુર	સ્વસુર
૨૭	૧૫	સમર્પુ	સમર્પુ
૨૮	૧૪ અને ૧૫	સહસ્ત્ર	સહસ્ત્ર
૩૧	૬	પાળ્યો	પાળ્યો
૩૩	૩	મને	મન
૩૨	૮	નિઘડુ તો	નિઘડતો
૩૨	૯	રથા રવ	રથાથ
૩૨	૧૧	(‘ત્યાં ૧૨ મી કડીમાંથી કાઢી ૧૧ મી કડીને છોટે મુકવો)	

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૨૬	૧૬	પંકજનેને પ્રતાપ	પંકજને પ્રતાપ
૩૬	૫	આહાર	આહાર
૪૩	૪	સર્વ	શર
૫૨	૯	આ ખા સુસ્વર્ગનાં	આ સુખ સ્વર્ગનાં
૫૬	૧	તુજને	તુજને
૫૯	૭	શ્રી રતુ	શ્રી રસ્તુ
૬૩	૩	વરદે !	વરદ !
૭૦	૧૭	સહસ્ર	સહસ્ર
૭૦	૧૫	શિમન્ત	સિમન્ત
૭૩	૬	મેઘ પાસે	પ્રભુ પાસે
૯૧	૫	દ્રશઃ	દશદ
૯૨	૫	શ્વશ્રુરએ	શ્વશ્રુએ
૯૮	૧૩	સૂર્યેના	સૂર્યેના
૧૦૫	૯	ભભરૂવાળા	ભભરૂવાળા
૧૦૫	૧૦	ઝાંખા	ઝાંખી
૧૦૬	૧૭	તોપ વાળો	તોપ વાળા
૧૧૧	૧૧	શ્વશ્રુર	શ્વ શ્રુ
૧૨૭	૧૪	પરમાન્દ	પરમાનન્દ

અર્પણ પત્રિકા.

રા. રા. શ્રિમન્ત માનવંતા શેઠ સાહેબ

હાજી નુરમામદ મુસા નવિવાલા

મુ. ધોરાજી.

સાહેબ !

આપનો ઉદાર સ્વભાવ, દયાળું મનોભાવ, સરલપ્રેમ સંપત્તિ છતાં અહીં લાવનો નહતો લેખ અને વિશેષતઃ કાવ્ય સાહિત્ય આદિ દેશોત્તેજક વિષયોમાં પ્રબળ લાગણી; આવા બધા આપના મહાન ગુણો નિરખતાં આપનેજ આ મારું લઘુ પુસ્તક અર્પણ કરવા ધણું હર્ષ થાય છે. અને આપના ઉદાર આશ્રયથી આ પુસ્તક ને જે કાંઈ મદદ મળી છે તેથી પ્રકાશમાં આવ્યું છે તેથી મારા હૃદય રંગનો આ બીજો સમુદાય આપને અર્પણ કરું છું.

લી. આપનો સ્નેહાધિન.

વેરાવળ.
તા. ૨૨-૯-૦૭ } }

ભાઈશંકર કુબેરજી શુક્લ

કિંચિત્ ઉદ્દગાર.

ગુજરાતિ ભાષાની અધોગતિના ચિન્હો હજી ઠામ ઠામ જોવામાં આવે છે. તેના ઉત્કર્ષ માટે પરિષદો આદિ મંડળો વડે કંઈક પ્રયાસ થાય છે તે સ્તુત્ય છે. છતાં સસ્તુ સાહિત્ય કરવા શ્રિમન્તોએ 'પોતાનું' કર્તવ્ય પુરેપુરું બાળ્યું નથી. પુસ્તકોનો પુરતો ઉડાવ થતો નથી કાવ્યોના રસાત્મક ભાવોનું સ્વરૂપ હજી ધણાજોથી સમજાતું નથી એ ઘણું બેદ જનક છે.

સસ્તુ સાહિત્ય કરવું તે શ્રિમન્તોનાજ હાથમાં છે અને શ્રિમન્તોની તે ખાસ દેશ સેવા છે એમ સમજી સાહિત્ય વિદ્યાની વૃદ્ધિ માટે ઘણું ઘણું કરવું જોઈએ.

મૃધર આપણા ગુજર. બંધુઓને સન્મતિ આપે. અન્ને ધરોધર સાહિત્ય પરિષદો સ્થાપે. શુદ્ધ પત્રક ઉપરથી ભુલો સુધારી વાંચવા વિજ્ઞપિત છે.

વેરાવળ.

તા. ૨૨-૧૧-૭૭

} ભાઈશંકર કુપેરજી શુક્ત

॥ ॐ ॥

॥ शिव स्तुति ॥

॥ शिखरिणी ॥

शिवानाथः शंभुः सकल जन पूज्यः पशुपतिः ।
 वरेण्यः कामांग द्युति हरण शिलः प्रमथपः ॥
 पवित्रः कैलासि वरद निपुणः कांत विभवः ।
 भवः पातु भक्त प्रणय शरणोमां भवगतं ॥ १ ॥

कपार्दि चंडे शोधनद परिपूज्य स्त्रिनयनः ।
 त्रिशूली भव्येशो भवजनित दुःखौ घदलनः ॥
 प्रभूः सर्वात्माश्च बहुरुपयुतः पंचवदनः ।
 भवः पातु भक्त प्रणम्य शरणोमां भवगतं ॥ २ ॥

उदग्रा नदीशः कमल भवपूज्यो नरवरः ।
 बिषं घोरं भोक्ता वसन रहितः पालन करः ॥

उमानाथो भागीरथि जलधरः काल भयदः
भवःपातु भक्त प्रणय शरणोभां भवगतं ॥ ३ ॥

जिताक्षः खड्गवांगी डमरु हितो भस्म धवलः ।
गुरुः शर्वो रुद्रो जलज नय दत्त दलनः ॥
प्रियो गुह्यः शुद्धो नगवति किशोरि धृत करो ।
भवःपातु भक्त प्रणय शरणोभां भवगतं ॥ ४ ॥

अपुराणां हंता त्रिपुर प्रमुखानां बल निधिः ।
सदा पाता भक्तान् प्रथम परिगण्यः प्रियकरः ॥
महाकालः सेमिध्वर रुद्रय कर्ता तिकरुणः
भवःपातु भक्त प्रणय शरणोभां भवगतं ॥ ५ ॥

विभूर्देवाधोशः करि पाते सुचर्मा व्रततनुः ॥
प्रसन्नास्यः कांता वचन शरणो भक्त शरणः ।
अनर्घो विद्याया रधिपतिर नेका कृति धरो ॥
भवःपातु भक्त प्रणय शरणोभां भवगतं ॥ ६ ॥

पिनाकी भूते शोगज वदन तातः सुगति दो ।
मखत्रता मुंडा बलियुत तनुनृत्य निपूणः ॥

પૂરાણઃ શિતાંશુ શકલ મુગટો મોહિનિ રતો ।
 ભવઃપાતુ ભક્ત પ્રણય શરણોભાં ભવગતં ॥ ૭ ॥
 અહોહે વિશ્વેશ કૃતવ માહિમા જ્ઞાન તમહા ।
 ક્વચાહં દારિદ્ર પ્રબલ વશગઃ પામર તમઃ ॥
 પરાંદિનં શંભોતવ ચરણ યુગ્મે નિપતિતં ।
 પ્રભો પાહિવાલં પુરુષ ઋષભંમાં કરુણયા ॥ ૮ ॥
 ॥ શ્રી રસ્તુ ॥

મારા લઘુ બન્ધુ પુરુષોત્તમ કુખેરણ શુકલે આ બાળ
 ભાગમાં પણ પોતાના રચેલા સંસ્કૃત શ્લોક મોકલ્યા છે.
 તેથી ઘણું હર્ષ થાય છે.

મંગળાચરણ.

મનહર.

પ્રભુતણા પ્રેમી અને, ગુર્જર ગિરાના ધરા;
 પ્રેમાનંદ કવીશને, નમુ કરજોડીને,
 વ્યાસ અવતાર રૂપ, કળિકાળ બ્રહ્મ ભુપ;
 ગુર્જર પ્રજાને જોણે, જ્ઞાન આપ્યું ગાધને,
 જ્ઞાન થયું ગુર્જરોને, પુરાણ પ્રાકૃત વાંચી;
 ધન્ય કવી પ્રેમાનંદ, તેનું પુન્ય આપને,
 પૂર્ણ કર્યું પિતા વચ્ચે, બદલણ સુકાવ્ય કરી;
 ગુર્જર ગિરાને તારી, બુડતી જતી તમે,

૧

નરસિંહ પેડે તમે, પ્રભુતણું ગાન કર્યું,
 ધર્મ ગુરુ તમે મહા, દેશહિત આગ્રહી;
 ધર્મ અંથ વાત લહી, કાવ્ય કરે કવિ કોઈ,
 આજ્યાન અનેક રચે, કાવ્યમાં ફરી ફરી;
 શામાયણ ભારતમાં પ્રભુ કોડા અનેક છે;
 કિર્તન કરે જે તેનું, કાવ્ય બુધ્ધિ વાપરી;
 શ્રેષ્ઠ કવિ તેહ ગણ્યું, કાવ્ય તેની વાણી ગણ્યું;
 કંઈ કંઈ કાવ્ય આવા, રચુ રમુ તે મહી.

૨

પ્રભુ પ્રેમે માયું આજ, વન્દુ વન્દુ વારંવાર,
 ગુર્જર જનોનો અન્ધકાર નાશ પામજો,
 વિદ્યા બાળ બહુ રૂવે, કોય નહીં સામુ જવે,
 આવી અરસીકતા છે, પ્રભુ તેહ ટાળજો;
 જ્ઞાનતણું દિવ્ય તેજ ગુર્જર ગિરામાં પડા;
 ગુર્જર રસીક બની આનન્દે ઉરે વહોડા,
 પામી આ અપુર્વ તેજ ગુર્જર રસીક બનો,
 ઉચ્ચ ઇચ્છા આવી પ્રભુ સઘ પૂર્ણ કરજો.

૩

‘ભાઈશંકર કુબેરજી શુક્લ.

॥ ॐ ॥

हृदय रंग.

द्वितीय किरण

अर्जुन ऊर्वशी संवाद काव्य,

उद्घोषन.

द्वितीय किरण.

अहो न सत्यवती प्रिय तातनी,
अलग धैर्य धरी मन निअहो;
प्रतनु सिन्धु प्रपुत्र किरीटीनुं,
परित वर्षुनुं नाटक-छन्दशुं

અનુક્રૂપ.

મહાત્મા વ્યાસની વાણી, અનન્ત ફળ દાયિની,
ચિત્તમાં ધારવાથી જે, મોક્ષદા સહુને થતી. ૨

વંશસ્થ.

ગયા વને પાણ્ડવ સર્વ ત્યાગીને,
પૃથા સુભદ્રા સુકુમાર મૂકીને;
થયાં અરે દુઃખી મહાવનાન્તમાં
પ્રભુકરે રક્ષણું તેમનું સદા. ૮

ક્ષણે ક્ષણે દુઃખ દીપે અધર્મીઓ,
સદ્યા કરે પ્રેમથી સર્વ પાણ્ડવો;
હરી જવા દ્રૌપદી સિન્ધરાજને,
પ્રપંચથી મોઠલીઓ મહાવને. ૯

કરી પરીક્ષા યમ શક મારૂતે,
વને ભમાવ્યા પ્રિય. ધર્મ કારણે,
ધરી રહ્યા ધર્મ વિચાર ધારણે,
પ્રભુ કરી રક્ષણુ ધર્મ જાળવે. ૧૦

મન્દાકાન્તા.

રક્ષા કીધી બહુ બહુ સ્થળે પ્રેમથી વાસુદેવે,
જ્યાં જાએ ત્યાં વિજય કરીને આવતા પાંડવો તે;
નિશ્ચયે તેને જય અહીં થશે, કૌરવો છા કૂદેને,
જેને વહાલાં હરિહર પ્રભુ લીધે તેને શુ' હોય.

પ્રથમ સર્ગ. .

યુધિષ્ઠિર—લોમષ સંવાદ.

શિખરણી.

યુધિષ્ઠિર—“ મહાયત્ને જેણે બહુ સહી અવજ્ઞા નૃપકને,
અહીં સર્વે વિદ્યા ગુરુ કૃણ મળ્યું પૂણ વિધિએ;
ન જીતાયે કોથી રથી યદી મળે કૃષ્ણ રણમાં,
અહા તે અર્જુન દુર બહુ ગયો મૂકી દુખમાં ૧
ઠરી જેને મૈત્રીદુત્રિભુવનપતિ સાથ અતિશે,
શરાર્થાંતે આદ્યો શચિ પતિ કને હર્ષ ધરીને,

રહો નિર્વિઘ્ન તે વિજય કરી આવો અમકને;
 પ્રભુ એહું માગું તુજ પ્રિયસખાતું સુખતને ર

વિવેકી વિદ્યાર્થી કદિ નવ અવજ્ઞા મુજ કરી;
 ધરે આજ્ઞા મારી વણ કહી કરે પૂર્ણ મનથી;
 અહો પ્યારા ભ્રાતા નિશદિન રકુંછું તુજ વિના
 નનિદ્રાકે અન્ન રૂચતું મુજને રે તુજ વિના, ૩

અરે કેદિ દેખું મુજ નયન હે! અર્જુન! તને,
 બહુ સેવા મારી પિતૃ ગણી કરી ધન્ય તુજને;
 સદા લાવી આપે વન થકી ફળાહાર મુજને;
 હતો હું નિશ્ચિંત તુજ વિરહથી હાં રકુ હવે. ૪

અનુષ્ટુપ.

મહાત્મા વ્યાસના વાક્યે, પાર્થને સ્વર્ગ મોકલ્યો;
 શસ્ત્રો ઇંદ્ર પાસેથી, લાવીને જય મેળવો.”

(લોમષ આગમન)

(અર્ધ્યવડે પાદ પ્રક્ષાલન કરી લોમષ પ્રતિ.)

ઉપજ્ઞતિ.

“ કૃપા કરી આપ અહીં પધાર્યા,
પવિત્ર આ સ્થાન થયાં અમારા;
કહો ખુશી છે સહુ આશ્રમે તો,
હુતાગ્નિમાં વિદ્ય નથી હવે તો.

ગયા હશે કૌરવ પાસ આપ,
ખુશી સહુ છે વડીલો અમાપ;
સુખન્ધુ દુર્યોધન છે ખુશીમાં;
વિદુર ધૃતરાષ્ટ્ર હશે ખુશીમાં.

નથી દુઃખી ભિષ્મપિતા અમારા,
સુખી હશે તે શરીરેથી સારા;
કહો અમારે કરવું શું આંહી,
દિનો અમારા વિગમે ન કાંઈ.

ગમે નહિ અર્જુન વીણ આંહી;
હશે ખુશી અર્જુન દુર ક્યાંહી,
રહો સુખેથી અહીં વિપ્રરાજ?
તમારી સેવા કરું દિન રાત,

૯

લોમષ—“ સુખે કરે છે તપ પાર્થ બાળ,
પ્રસન્ન થાશે શિવજી દયાળ;
સુખે જશે ઇન્દ્રની પાસ પાર્થ,
રહો તમે નિશ્ચિંત ધર્મ રાજ

૧૦

ફરી ફરી હું બહુ આજ આવ્યો,
મળ્યો ન સત્કાર કદિય આવો;
વિદુરને લિખ્ત બહુ દુઃખી છે,
“ મળો તમોને જય ” એમ કહે છે.

૧૧

હીધું તમોને દુઃખ પાપીએજે ,
થશે બધાં નાશ તમોથી નિશ્ચયે;
મળો તમોને જય રાજ લક્ષ્મી;
થશે પ્રભુ સહાય સહિત લક્ષ્મી,

૧૨

તમે કરો તીર્થ હવે સુખેથી,
ફરો સહુ ક્ષેત્ર વિષે પ્રીતિથી;

સાડુ સ્થળે હું તમ સાથ આવું,
ન વિદન આવે ભણું મંત્ર ખાંડું.

૧૩

હધીમિએ ઇન્દ્રની સહાયતા કરી,
કરું હું રક્ષા તમ રાનમાં ફરી;
હિમાલયે હર્ષધી સાથ આવું,
નડે ન શીતાગ્નિ કરું હું તેવું.

૧૪

અનુક્રુપ.

સુધિષ્ટિર—ભીમાદિ ખાંધવો મારા, સર્વ તૈયાર છે અહીં,
તીર્થ યાત્રા મહા થાશે, આપ પુણ્ય પ્રતાપથી ૧૫
આખ્યાનો સર્વ સ્થાનોનાં, શુણી શું તમ મુખથી
ઘણાં વર્ષો વહી જાશે, આનન્દે વનમાં રહી. ૧૬

સર્ગ ૨ જો.

હિમાલયમાં તપ કરતાં અર્જુન સાથે ઇન્દ્રનો સંવાદ..

શાર્દૂલવિકીરિત.

ઈન્દ્ર—

“ ધારી વઢકલ શીર્ષ ઉપર જઠા ભારી વધારી તમે
ત્યાગી વૈભવ રાજના વન વશ્યા ના દુઃખ લેખ્યાં ઉરે;
વારી અન્ન અનિલ ત્યાગી તપતાં શું હેતુ છે મનમાં,
આવા દુર્ધટ ધોર નિશ્ચલિત તે શાને તપો આદર્યાં ? ૧

જેને ભ્રાત્ર યુધિષ્ઠિર વડીલ છે મારા સમા છે પિતા,
જેને વદ્ધભ કૃષ્ણ છે પ્રિય સખા શું દુઃખ આવા લહ્યાં;
કાં વિષ્ણુ નહીં મિત્રને દુઃખ સમે સંભાળ લેવા ધરે,
આવા ધોર વને રહી તપ કરે શું કામનારે હશે. ૨

હો! મારા પ્રિય મુત! શું દુઃખ તને મારા પ્રતિ નિર્જન,
આ તારું અતિ ઉગ્રવૃત્ત નિરખી થાએ મુનેઃકર્ષરે;
દેત્યો ભૂત પિશાચ વિઘ્ન કરતાં તોયે નહીં તું કળ્યો,
જેહું છું બહુ નીરખી અહીં તને કયેમે ન તુંતો ચળ્યો ૩

ઉપજાતિ.

ઉત્તિઃ હે! વત્સ વૃથા દમેછે, કંઈ શું તારું પ્રિય હુંકહે તે
 પૃથા યુધિષ્ઠિર સદા રહે છે. વિયોગ તારો બહુ દુઃખ દેછે ઈ
 સુખેથી ભાઈ વળ ઘેર પાછો, કહું અમારું પ્રિય પુત્ર માનો
 થઈ રહેશે સુખ શાન્તિ સર્વે, તમો પ્રભુને પ્રિયછો અતિશે” ૫

અર્જુન—(જાયત થઈને)

“ મળ્યું મને શું વર ભાગ્ય આજ, ફળ્યું મને શું તપ
 પૂણ્ય આજ,
 અહો પ્રભુ! દર્શન ક્યાંથી આપ, થયો હવે દર્શનથી કૃતાર્થ” ૬

ક્રુતવિસંખિત.

“ નથી મને મમતા શૃહ રાજ્યમાં
 નથી મને મમતા ધન ભોગમાં,
 નથી જ્ય હાં સુધી મે મમ ધર્મના;
 સકળ નિયમ પૂર્ણ રીતે કર્યા.

નિરમીઓ મુજ ધર્મ રાજ્યનો,
 લડી કરું કબજો સહુ રાજ્યનો;
 વિદુર વ્યાસજીએ અહીં મોકલ્યો,
 કહ્યું મને (શિવનું) તપ આદરો. ”

૮

ધન્દ્ર—

“ કર પ્રસન્ન પતિ ગિરિજતણાં
 ગ્રહણુ સર્વ ધનુર્ કરી લાવતું;
 શોખ મધુરકળા નટ નાટ્યની,
 સમજ શસ્ત્ર કળા વળી અસ્રની.

૯

પછી હરાવ તું કૌરવ યુદ્ધમાં,
 વિજય રાજ્ય સુધિષ્ઠિર સોંપવા;
 વડીલના વચને અહીં આવીયો,
 કદી વળુ નહીં આંહીથી મળું હો.
 કરું પ્રસન્ન ભવાની પતિ મહા;
 તપ કરી અહીંથી જવું સ્વર્ગમાં. ”

૧૦

નારાયણ છંદ.

છંદ—

ભલે કર્યો વિચાર શ્રૈષ્ઠ ધન્ય ધન્ય ધર્મએ,
 મળો બધાં સુશસ્ત્ર અસ્ત્ર સ્વર્ગથી ભલે તને,
 હું મોકલીશ માતલિ સુસારથી તુજ પ્રતિ;
 પ્રસન્ન કર ભવાની નાથ અડગ વૃત્ત આદરી” ૧૨

સર્ગ ત્રીજો.

શ્રી કૃષ્ણ ચિન્તા અને નારદ ને પ્રતિબોધ.

વૈતાલીય.

શ્રી કૃષ્ણ—

સર્વતા જળના પ્રવાહ જ્યાં, વળતા સર્વ નદી સ્વરૂપમાં
 પડતા શિખરેથી ધોધ જે, મળતા પૃથ્વીતળે મહાબળે ૧
 ઋતુ સર્વ વનસ્પતિ ઝડી, હરિતાક્ષી દિસતી જ્યહાં અતિ
 રમતાં નિશદ્દિન મેઘ જ્યાં, મણી આવાસ હિમાલયે મહા ૨

દિસતો ગિરિરાજ સંનિધે, ત્રિપુરારિ સહિમા જહાં રમે;
 હરિ ઉન્મત્ત ગહવરે વસે, બહુ ત્રાડે મન હર્ષ પામીતે ૩
 તરકુંજ બહુ અડી રહ્યાં રવિ, કીર્ણો વસુધા ન દેખતાં.
 વહુતો તર મસ્તકે મરત, નહિ વિશ્રામ મળે ભૂમિતળે. ૪
 તર મંજરી વાયુથી હલે, વસુધા ઉપર વિંજણે બને,
 કહી ઉન્મત્ત મેઘ વર્ષતો, ઉદ્ધી રૂપ ગિરીન્દ્ર ધારતો. ૫
 તપતો કિરીટો હિમાલયે, વૃત્ત ધારી વશ મુન્દિરો કરે,
 ધરિ યોગ સમાધિ અર્જુને, દર્ધ કષ્ટો પોડતો શરીરને. ૬
 જપતો શિવ એક શંકર, શૃહી મારત નિભાવતો ઘટ,
 મનમાં બહુ દુઃખ થાય છે, વનમાં ભક્ત પીડાય હાયરે ૭
 જગદીશ્વર પાર્વતી સહ, રમતાં ભક્તવું દુખ વિસર્જાં,
 પ્રિય નારદ ! જો તમે જશે; ગિરિતનયા પતિને જગાડશે
 પ્રિય અર્જુન દુઃખથી છુટે, નિજ વાન્છા પરિપૂર્ણ તો થશે,
 પ્રભુને વિનવી કહો તમે વર, આપો નૃપને મહામતે ! ૮
 કહી એટલું ત્યાં તમે જુવો વર કેવો નૃપ પામતો હવો,

નારદ —

“કરં પૂર્ણ વિદ્ય તપ-શ્રિની, રિઝવું શંકર પાર્વતી પતિ,
દય યુદ્ધ મચાવું યુક્તિથી, ઘડી નીજી બહુ ગમ્મતો કરી.”૧૦

સર્ગ ચોથો.

નારદ તાંડવ.

નારાય વૃત્ત:

“ ત્રિશુળ હસ્ત ભૂષણં ત્રિનેત્ર શ્રી મહેશ્વરં
ભવાની રક્ત શું વિરક્ત સર્વથી અશેષજં;
સદા સમાધિ સાધનં વિયોગ યોગ સાધકં
નમામિ શંકરં શિવં અનન્ત પાપ પાવકં. ૧

શરીર ભસ્મ મર્દનં ભૂજંગ અંગ ધારકં,
વિશાળ ભાળ ચન્દ્રકં શ્રી કંઠ વિષ વાસનં;
અલકત નીલ શ્વેત શ્યામ રૂપકં સુરંગનં,
નમામિ શંકરં શિવં અનન્ત પાપ પાવકં. ૨

સત્વરજ તમાતિતં અખંડ સુખ સ્થાનકં,
ગિરીન્દ્ર ઇન્દ્ર હર્ષકં બિશેષ હર્ષ નારદં;

અનંગ ભસ્મ ધારકં રતિ મુ ભસ્મ માયકં,
નમામિ શંકરં શિવં અનન્ત પાપ પાવકં.

૩

પ્રસન્ન દ્રષ્ટિ પાતથી જીઓ અભંગ તાંડવં,
પ્રસન્ન હો ઉમાપતિ દુઃખીત ભક્ત નારદં.
કરો સમાધિ દૂર આ કરો નહીં અનાદરં,
નમામિ શંકરં શિવં અનન્ત પાપ પાવકં.

૪

તપે અકગ્ગ વૃત્તથી પૃથા તનુ વિચારથી,
લહે ત્રિલોક સમૃદ્ધિ શુ ભસ્મનાથ ભોળવી.
હવે ત્યજી સ્વસ્થાનકો સ્વસુર સામ્ય સેવજો,
નમામિ શંકરં શિવં અનન્ત પાપ પાવકં.

૫

અનુટ્ટપ.

શંકર—

અહો નારદ છે સત્ય, પાંડુ પુત્ર હરિ સખા,
ભજે છે મુજને ભાવે સ્થાન માડું હરિ જવા.

૬

હરાવું કરીને યુદ્ધ જોવું પરાક્રમ એહનું,
ત્યજવું તપતો પાર્થ હવે હું યુધ્ધ આદરું.

૭

નારદ—

દિનાનાથ દયાળુ મધુ સુદન પ્રભુ પ્રસન્ન છે તેને,
રાધાપતિ પ્રિયપાર્થ નવ દુલ્લવજો કદી દાંડ કાળે. ૮

સર્ગ ૫ મો.

શિવાર્જુન યુધ્ધ.

મનહર.

કિરાત (શંકર)— (અર્જુન સમીપ જઈને)

વાળ ખાંધી ધુળ ધાલી સ્નાન કર્મ ત્યાગ કરી,
લંગોટ વાળીને બેઠો છુતારો આ કોણ છે?
નાક દાબી આંખ મીંચી પથ્થર પૂતળું બની
કોણ આહીં બેઠું જીવો જીવે કે મરેલ છે
લાવ એલી ! લાવ વેલી ! મધ માંસ છાંટ આને
ઝડ લઈ ઉઠશે તો લુટ જીવ મળશે,

જો આ જાય દોડયું હું જાવો તેનું મણું,
મરેલ મૃગનું માંસ મૂકો આની પાસરે.” ૧

ત્રોટક.

અર્જુન—

‘તપ ભંગ કરે અહીં કોણ મને વદી વેણ કઠોર નડે મુજને
મુજ સન્નિધ જો મુગને હણશે તમને હૃદિ શાશન યુદ્ધ
કરો.’

શુદ્ધ વર્ણન.

મનહર છંદ.

ત્રાહ પાડી પાર્થ ઉઠ્યો રૂઠ્યો મનુષ્યના વીર,
સન્ધ્યા માલા ત્યાગ કરી ભેદયું મન લીલનું;
સ્મરું કર્યું ગાંડીવનું યક્ષવર આયુદ્ધનું,
હિલા હિલા શુદ્ધ માંડયું શંભુ મન લાવનું.

ધર્મે દીપ -હૃદયમાં ધારેલ આયુઢ હરેત,
 ઉજેલથી આફળ્યો તે કરે યુધ્ધ ભીલશું;
 કોટી બાણ કોટી શાંગ કોટી રાક્ષ કોટી ગદા,
 મૂકી મૂકી થાક્યો પાર્થ ભીલિ અંગના કબુલું. ૩

નાગબાણ મૂકયું જ્યારે નાગ તો વિંદાઇ વળ્યા,
 હરે ફરે અંગપર ચડે શીર્ષ હૃદયમાં;
 અર્જુન વિચાર કરે મન્ત્ર ખામી હોય રખે,
 કેમ નાગ બંધ તુટે બંધાય ન અંગરે.
 પન્નગ ભૂષણ પ્રભુ ભૂષણ ધર્મી શું શોભે,
 ઈશ્વર શું યુધ્ધ કરે અર્જુન ન ચોળખે;
 સામાં સામાં રાક્ષ મૂકે યુધ્ધ હવું દારણ તો,
 કૃતાતણા કુંવર તો કોંધ કરી ફૂંકે. ૪

યુધ્ધ કરે ઉભા ઉભા ઉમાનાથ આનંદમાં,
 અર્જુન પ્રાક્રમ જોયા બહુ વિંધ લડતા;
 ખાંડવ પ્રજાળનાર કોંધ કરી બાણ મૂકે,
 મુખ ફાડી સર્વ ગળે ગણતી ગણાયના
 એમ બહુ બાણ ગળ્યાં સર્વશર અર્જુનનાં,
 તોય નહિ થાકે રાય ભીલત સાથે લડતાં;

દોઢ મૂકી ભીલ નાથે અર્જુન ઉચકી લીધ,
સ્કંધપર ધારી તેને તાંડવ શું કરતાં.

૫

નૃત્ય કરે ગાન કરે અદૃહાસ વળી કરે,
વિદ્યાધર કિન્નર ગંધર્વ મળે વ્યોમમાં;
સર્વ દેવ રતુતિ કરે નમો નમો મહાદેવ.
પુષ્પતણી વટિ કરે પાર્થ મન યુધ્ધમાં,
વિરાટ સ્વરૂપ શિવ અર્જુન પિપીલિકા શું;
સ્કંધપર અર્જુનતો ખુબ ભરે બટકાં,
પ્રસન્ન થયા મહેષ “માઝ્ય માઝ્ય વરદાન”
સ્કંધથી ઉતારી પાર્થ સ્વદર્શન આપતાં.

૬

મન્દાકીન્તા.

શંકર—

“હીહું હીહું તપબળ અને યુધ્ધ કૌશલ્ય તારું,
માગો માગો વર સુત હવે આપવા હું ઉભો છું;

શા! કાળે તું સ્વજન તણને આમ બાળે શરીર;
તારા ભાગ્યે વિજય વરદા રાજ્ય લક્ષ્મી પ્રસન્ન ” ૭

અર્જુન—

“ બ્રાત્ર મહારા વનમંહી રહ્યા આપથી ના અજાણ્યું,
જાવા સ્વર્ગે પ્રસન્ન કરવા આપને આવીયો છું;
શસ્ત્રો લેવા વિજય કરવા ઇન્દ્ર પાસે જવું છે,
મેં ના જાણ્યું શિવ શિવ અરે! યુદ્ધ મેં શું કર્યું રે!
પાદે નામું શિષ મુજ હવે રે! નમું વારવાર,
જાણુ બાળ નવ કળી શક્યો શ્રી મહા શંભુનાથ!
સ્વર્ગે જાવા “પ્રતિ સ્મૃતિ” મનેરે બતાવો મહેલ!
બીજી ઇચ્છા નવ લલ મને એક છે એજ આશ ” ૮

ઉપજાતી.

શંકર—

પ્રસન્ન છું હું તુજ ભક્તિ દેખી,
સમર્થું લે આ શર દિવ્ય તેણ;

પશુપતાકાન્ત વિચિત્ર છે આ,
મરી જશે જેહુ શિરે પડ્યું આ ”

૧૦

નહીં બીજી વાર તું પાસ રહેશે,
“પ્રતિ સ્મૃતિ” સીખવું લેહું આજે;
શનિપતિ સારથી આવશે ને,
હાથ જશે સ્વર્ગ મહીં તને તે.

૧૧

માતલી આગમન અને સ્વર્ગારોહણ.

સર્ગ છૂટો.

મનહર.

વિજળી શું ચક્રમક ધુધરીથી ધમધમ
ચક્ર ગતિ ઠમ ઠમ સ્વર્ગ રથ આવે આ;
હેમ મય રથ છે આ વિદ્યકર્તાનું કર્મઆ,
નમુનો બનાવ્યો જેણે મધવાને માલવા.
સહસ્ર ધુમટકર્યા સહસ્ર મુહુરત માટ,
સહસ્ર અધિની રાશ માતલીના હાથમાં;

રત્ન હીરા મણી જડયા વાઘ્યા તે શિખર ભર્યા
અગણિત રવિ જાણે રથમાં બીરાજ્યા." ૧

ધ્વજ ફર ફર થાય ચક્ર મૃદુ સ્વર થાય,
આગળ પાછળ છડીદાર જાય ડોલતા;
એવો રથ પાર્શ્વ પાસ આવી ઉભો અચાનક,
નમ્રવાણી કરી બોલ્યો સારથિ વિનયમાં,
"હો! નરેશ હો! અર્જુન રથ આરોહણ કરો,
મુરનાથે કહેવરાવ્યું આલો સીધા સ્વર્ગમાં" ૨

શાર્દૂલવીકીડીત.

ખાતલિ --

આવો સ્વર્ગ વિષે સુખે વિચરીને લાવો લીચો હર્ષથી,
તારા તાત સુરેન્દ્ર વાટ તુજની જીએ પૂરા પ્રેમથી;
મૃત્યુમાં નહીં સુખ હીકું સ્વપ્ને તે સુખ આંહી લીચો,
પૂરા તુજ મનરથો કર હવે તું મન્દ્રને છું ગમ્યો. ૩

અર્જુન—

હું આપેા નથી સુંખ કાજ સ્વર્ગે છે એક આશા મહા;
શીખું શસ્ત્રકળા ગૃહ સકલ હું દિવ્યાયુધો સ્વર્ગના,
પૃથ્વીમાં મુજ દુશ્મનો બહુ વધ્યા તે સર્વ સંહારવા;
મારા બ્રાત્ર દુઃખેથી મુક્ત કરવા સામ્રાજ્ય ત્યાં સ્થાપવા. ૪

માતલિ—

“જે જે સ્વર્ગની ખુબી તું નિરખીને આનંદ થાશે ધણા;
શાલે વૃક્ષ લીલા સહુ સ્થળ વિષે પક્ષીતણા શોરશો!
ઊંચે અબ્ર મુઘી અટારી અડકે સુવર્ણથી શાભતી,
જાણે કૃષ્ણ મુકંઠના મણી તણી માળા રૂડી ઓપતી. ૫

રતનાને મણીથી રચેલ કનકે આ કોટ છે સ્વર્ગનો,
જે રક્ષિત સુરોથી છે નરમણી! ત્યાં વાસ છે ઇન્દ્રનો;
પાસે નન્દન કાનન પ્રભુ તણી દેવેશ જેમાં રમે,
એવા દિવ્ય સ્થળો વિષે વિચરવા તું ભાગ્યશાળી ખરે. ૬

ગંધર્વો નિશદિન ગાન કરતાં ને કિન્નરો નાચતાં,
સર્વે દેવ કરાંજલી કરી કરી દેવેશને નામતાં;

જેની પાસ ગરાંગના વિનયથી નાનાં સુખો આપતી,
એવી દેવ સભા વિષે વિલસશે હે રાજા! તું આજથી" ૭

ઇંદ્રપુર પ્રવેશ.

સર્ગ સાતમો.

તોટક.

ધરી ધીરજ પાર્થ પાળ્યો પુરમાં,
નવરંગથી રંગીત હૃદય ઘણાં;
સુ મનોહર સંગીત સર્વ સ્થળે,
દુઃખશુ! દુઃખ શુ! નવ કોઈ કહે.

તર કલ્પ દીસે સહુ દાર વિષે,
ઘટ અમૃતના સુર નારી ભરે;
કરી પૂજન કામ દુધાતાણું ત્યાં,
વળતી કંઈ કામિની મંદીરમાં.

વળી કેા ગૃહમાં સુર નારી મળી,
મધુરે રવ રાસ ક્રિડા રમતી;
નિરખી નર મને સહર્ષ થતું,
સુખતા રસથી ઉભરાઇ જતું.

૩

નિરખી ગૃહ દિવ્ય વિલાસ તણાં,
ભ્રમ થાય ઘણો મન પાર્ય તણાં;
પણ બ્રાત તણાં દુઃખને સમરી,
મન નિશ્ચલ તો નિરખે દુઃખથી.

૪

ઠમ ઠમ રથા રવ ફૂટે પુરમાં,
સુર સર્વ નમે ગણી ઇન્દ્ર ગયા;
યુવતિ ગણી ઇન્દ્ર વધાવતી,
ત્યાં સહુ સેવક ઇન્દ્ર ગણી નમતા.

૫

સુત ઇન્દ્રતણું રૂપ ઇન્દ્ર સમું,
રથ માતલી દખી સહુ જીલતું;
સુરનાથ નિકેતન આવી ગયું,
રથથી ઉતર્યા શચિનાથ તનુ,

૬

હન્દ્ર સલામાં અબ્દુન.

સર્ગ આઠમો.

ગીતી.

ચિત્ર વિત્ર રંગથી રંગીત,
 ઇન્દ્રાસનના મણીતણી જ્યોત્સ્ના;
 ભવ્ય ભુવનમાં જલકે,
 અંજલી નાથે તપન મનુજ કેરા. ૧

કેટી રવિ ગણ પ્રતિભા,
 પ્રતિ બિંબિત શું મસી એક સ્તમ્ભે;
 એવા અગણિત સ્તમ્ભો,
 વિદ્યુત રૂપે ઉભા અતિ શોભે. ૨

ગીતધ્વની ગંધર્વો,
 ઉંચે સુરે કરી રહ્યા રાગે;
 અનલ અનિલ વસુ વરુણ,
 આઠી ઢવ સહુ નભી રહ્યા જ્યાંહે. ૩

ઉર્વશિ રંભા આઠી,
 નૃત્ય કરે બહુ સુરેશની પાસે;

ગુરુ સત્કાલિક ત્રકાપચો,

આશિષ આપે મુરેશને સ્નેહે. ૪

નારક છુંખરું મુનિયો,

જય જય બોલે મુરેશને સ્નેહે;

ધન્દ્રાસન અવલોકે,

માનવ નર જ્યાં સમીપ આવીને;

મધવા મળવા માટે,

આસન છોડી ધસ્થા પુરા પ્રેમે. ૬

સભા જનો સહુ ઉઠયા,

વધાવી લીધા પૃથા તતુ પ્રેમે;

ધન્દ્રાંકે બેસાડયો,

જાણે શશી રવિ પ્રકાશીયા સાથે. ૭

વસંતતિલકા.

અર્ચુન —

“ ક્યારે મળું મુજ પિતા પ્રિય પાંજરને હું;

ઉત્સુક છું જનક દર્શન કાજ રે ! હું; !

આવ્યો અહીં સુધી મળું પ્રિય હું પિતાને,
હે નાથ ! તે અહીં બતાવી દીધો મનેરે ” ૮

૪૮—

“ જો જો પછે નિરખતું તુજ પાંજડ તાત,
યજ્ઞ પ્રદાન પરી પુજ્ય તનુ વિશાળ;
ઉઠ્યા તને નીરખીને તુજ પાસ ધાય,
પ્રેમે મળો ફરી ફરી પ્રિય પાંજડ રાય. ” ૯

પાંજડ—(જોઈને)

હે પુત્ર તું અહીં સુધી દુઃખ વેઠી આવ્યો,
આવ્યો ભલે મળી મને બહુ હર્ષ આવ્યો.
શું ધર્મ ભીમ સહદેવ નકુલ ભ્રાત,
તારા વિના દુઃખ ધરે નહીં તે તું જાણ. ૧૦

કુન્તા તને વન મૂકી મનમાં રહે છે,
તું કાર્ય સિધ્ધ કરીને ઝટ ઘેર જાજે;
પામ્યો અનંત ફળ હું સુખ સ્વર્ગનાં આ,
જ્યારે તમે વિવિધ યજ્ઞ યજ્યા ભૂમિમાં, ૧૧

સત્કર્મ પૂર્ણ કરીને મળજો મનેરે,
ત્યાં મુખી પૃથ્વી તલમાં વસજો નક્કીરે;
શ્રી કૃષ્ણનો પરમ પક્ષ સમીપ રાખો,
રાધાપતિ ભજનમાં મન નિત્ય રાખો.

૧૨

દુર્યોધને દુઃખ દીધું બહુ જે તમોને,
તેથી ન હિંમત જરા મુકજો તમોરે.
શ્રી કૃષ્ણની તમ વિષે મનથી પ્રીતિ છે;
તે દુષ્ટનાં ક્ષય વિષે પ્રભુની મતિ છે.

૧૩

શંભુ કરી પ્રસન્ન તું અહીં ઠીક આવ્યો,
આ ઇન્દ્રના મન વિષે અતિશે તું ભાવ્યો;
જો જે નહીં વગર કારણ આંહી રેતો,
ભ્રાતા તણું દુઃખ અહીં નહિ ભૂલી જાતો.

૧૪

લે આપું આશિષ તને પ્રિય તારું થાશે,
શસ્ત્રાસ્ત્ર સર્વ લઇને અહીંથી તું જાશે;
થાશે યુધિષ્ઠર તણું ચિરકાલ રાજ્ય,
શ્રી કૃષ્ણનાં ચરણ પંકજને ને પ્રતાપ."

૧૫

ધન્દ્ર —

ચિત્રસેન ગંધર્વ પ્રતિ.)

જો ચિત્રસેન ! અહીં અમુંદ તારી પાસે,
 વિદ્યા કળા શિખવવા તુજ ઘેર રાખ;
 સંગીત નૃત્ય શીખીને પરિપૂર્ણ થાય;
 સર્વોપ રાગ સહ રાગણી જાણી જાય.

૧૬

તેને પછી શીખવજે સુર શાસ્ત્ર વિદ્યા,
 શાસ્ત્રાસ શ્રવ્ય સુરની ભણી જાય વિદ્યા;
 તેનું નહીં હુલવજે મન કોઈ રીતે,
 હો એ મુનિ નર તણે અવતાર પોતે.

૧૭

સર્ગ ૯ મો.

ધન્દ્રની પ્રસન્નતા.

ભુજંગી છંદ.

ભણે પાર્થ ગંધર્વ પાસે રહીને,
 કળાહારને લોંચ શય્યા કરીને.

તજ્યા વૈભવો સર્વ જે સ્વર્ગ માંહ,
સંચિત ખંધુ જનોની સમીપે.

૧

થયો એ સમે એક દારણ શબ્દ,
મળ્યા દાનવો દેળટાળે અશંક;
હુંટે દેવના રત્ન સૂવર્ણ કોપ,
કરે વિધન યજ્ઞો તણી વેદી માંહ.

૨

અસંખ્યાત વાંતાપિ દૈત્યો ભરાયા,
શચિનાથ મંદીરને ઘેરી ઉભા;
થયો સર્વ સ્થાને મહા ઘોર નાદ,
કરે સર્વ દેવો મળીને વિપ્રાદ.

૩

થયા સજ્જ સુરેન્દ્ર આયુધ ધારી,
યથા વત્ર સામે થયા બળ ધારી;
થયો ઘોર સંગ્રામ દૈત્યો સહિત,
શુણ્ય અર્જુને તાત યુધ્ધે દુઃખીત.

૪

શચિને કહે પાર્થ પ્રીતે નમીને,
મને હો રાજ યુદ્ધમાંહી જવામ;

અસુરો સહુ સઘ સંહારી આવું.
પૂર્યો પિંજરામાં મને કેમ જાવું.

૫

શયિ—

નથી તેં દીઠાં દાન્યો હે કુમાર !
અસુરો કરે માનવોનો અહાર;
અરે ! તું અહીં હોંશથી માંડ આલ્યો,
દુઃખી તું થતાં લાજ જાયેથી પૂર્યો.

૬

અર્જુન—

અરે ! હું નથી બાયલો આજસુ કે,
જીવ્યો પીજરું તોડું આ એક બાણે;
મને યુદ્ધનો છે બહુ શોખ માત !
કરું યુદ્ધ એ માહરો ધર્મ જ્યાત.

૭

પિતૃ માહરા દુઃખ પામે રણાંગે,
પડ્યો હું રહું તો મહા પાપલાગે;
મને ઘો અનુજ્ઞા જીવ્યો હું ઉડું છું,
જીવ્યો પિંજરું તોડી કેવો ઉડું છું.

૮

નથી માહરા શસ્ત્ર અસ્ત્રો દીઠાં તે,
હરાબ્યા ઉમાકાન્તને એક બાણે;
મને જો નહિ આપ આજ્ઞા કરો તો,
મુકું પાપ હું બ્રહ્મ હૃત્યા તણું એ.

માલિનિ વૃત.

શયિ—

નહીં નહીં તનું મારા આમ થાયે શું આડા;
અગણીત યુથ દૈત્યો, એકસો તુંજ આડા.

કટક બટક ચમળ તું, કઠી પ્રાણ મારા,
નહીં નહીં મન આજે, ઇન્દ્ર રોંધી ગયા હા. !

સુરપતિ શરનું આ પીંજરું બાંધી બોલ્યા;
સુરવીર સુત ઇચ્છા રોધરો પીંજરું આ.

અસુર સમર કાળે, યુદ્ધમાં તે ન આવે,
મનવી મનવી તેને રોકજે માનવી તે. "

કહી કહી બહુ ચાલ્યા યુધ માટે સુરેશ,
ફોપ તણું ! નવ બોલો, યુદ્ધનો વાત લેશ.

મનુજ અસુર પાસે, કેળીઓ માત્ર એક;
કયમ કરી ઉર ધારે હામ; આવી છોક.

૬

અર્જુન—

બસ બસ બસ બોલો, માં હવે મારો માત !

નહીં નહીં નહીં જાણો, માહરી કુદ જાન.

૭

નહીં નહીં નહીં આપો, આપ આજ્ઞા: હવે દયો;

તડ તડ તડ ત્રોડું પીંજરું, જોડ દયો દયો.

૮

ઉપજાતિ.

કરી મહા ગર્જન શંખ ઝૂંકયો,

કશે દિશામાં ધ્વની નાદ ઝૂંકયો;

અડાવી ગાંડીવ અવાજ મૂકયો,

દુટી પડયું પીંજર આણું તો,

૧

ધ્વજ ગ્રહી માત્રિ આવી બેઠા,

કીરીટીના સારથિ કબ્જ આપ્યા;

શ્યાંગણે અર્જુન છેક આવી,

અસંખ્ય મૂકયા શર તિલ્લુ લાકી.

૨

થયો અતિ વિસ્મય ઇન્દ્રને તો,
 કિરીટીનો યુદ્ધ પ્રસંગ જોતો;
 અસંખ્ય બાણો મૂકતો સુવીર;
 ભૂમિ પડ્યા દૈત્ય બની અધીર.

૩

મનહર.

દેવ સર્વે દૂર ઉભા અર્જુનનું યુદ્ધ જુવે,
 પૃથા પુત્ર એક ઉભો દાનવના દળમાં;
 માર માર ઠાર ઠાર, દૈત્યો પડે પાડી ચીસ,
 હાહાકાર થઈ રહ્યો, દાનવના દળમાં.
 મૂર્છિત થઈ કે પડે, કોનાં શિષ ધણુ ઢળે,
 કોના હાથ પગ ઉડે, અર્જુનના બાણમાં;
 ગાંડીવ ટંકાર ફરી, બાણ બહુ પાઠવતો,
 હૃદય વિંધીને બહાર નિસરે નિમિષમાં.

૧

મારી મારી ખુબ માર્યા, ધણાં દાનવના યુથ,
 વધે વધે બહુ વધે, બમણા ને બમણા;

મારી મારી પાર્થ જુએ, મનથી વિચાર કરે,
 રૂધિર બિંદુ પડયાથી, થાય દૈત્યો બમણા.
 ક્યમ કરી મરે સર્વ, પાર્થ મન દુઃખ ધરે;
 શક સર્વ બંધનમાં, સહે બહુ દુઃખણાં,
 હુંકાર કરીને ગાજ્યો, મારૂતિએ રવ પુર્યો;
 ત્રિલોકમાં ત્રાસ થયો, દીકપાળ ડાલીયા, ૨

સ્મરું કયાં શંભુનાથ, ગાઢીવ ધનુષ ધરું.
 કૃષ્ણને પ્રણામ કરી, દ્રોણ ગુરૂ વિનવ્યા;
 બયો વૃધ્ધ સિંમ્ભપિતા, તેનું પુણ્ય સ્મરું કરું;
 યુધિષ્ઠિર તણું પુણ્ય મુકયું એક બાણમાં.
 મહેશ્વરે આપેલું જે પશુપતાકાનું શર,
 ઝટપટ મુકયું તાણી; ક્રોધ આણી ઉરમાં;
 શર સુસવાટ કરી, શણણણ આદ્યું જય,
 દાનવ શરીર બાળી ખાખ કરે ક્ષણમાં. ૩

એમ અસંખ્ય દાનવ બાળી ગયા ખાખ થયા,
 જેને અંગે અડયું તે તો રાખ થયા સેજમાં;
 શક્તિ ક્રોધ ન રહ્યો, રહ્યો રાખતણો રાશી,
 આનંદ દુંદુભી વાજ્યાં, જય સુર પુરમાં.

શક સઘ મુકત થયા આવ્યા સર્વ પાર્થ પાસ,
 સર્વ દેવ સ્તુતિ કરે ધન્ય ધન્ય યોસના;
 ઇન્દ્ર હર્ષ માય નહિ, પુત્ર રત પામી મહા,
 રાખું આને નિત્ય પાસ, એતું ધાર્યું સનમાં. ૪

ઇન્દ્ર (સ્વગત) —

સર્વ વિદ્યા સંપૂર્ણ છે, નર તણા અવતાર,
 વિષ્ણુ જેના દાસ થયા તેમાં હોય શું મણા;
 ધીર વીર મુભટ આ નર ખરો નરેશમાં,
 નારાયણ રૂપ જોણે, પ્રગટીયાં પૃથ્વીમાં,
 રાખું નિત્ય મારી પાસ, ભોળાવું ભામિનિ સાથ;
 ભૂમિતણી બ્રાંતિ મૂકે બૂલે ભાન બ્રહ્માં,

(પ્રકાશ) —

અરે ! પ્રિય અર્જુન તું નિત્ય મારી સાથ રહે .
 લાડ લડાવું અધિક, રાખું રંગ ચંગમાં. ૫

ઉપજાતિ.

અર્જુન —

પિતા અહીંથી મુજને જવાલો,
 સુસાધ્ય કીધી સઘળી કળાઓ;
 વિયોગ મારો બહુ દુઃખ દે છે;
 ભ્રાતા વનોમાં બહુધા રહે છે.

૧

કૃદ્ર —

અરે સુખેથી અહીં રે તું ભાઈ,
 વિયોગ તારો બહુ દુઃખ દાઈ;
 કર્યો મને તેં બહુ તુષ્ટ આજ,
 પ્રસન્ન છું હું વર કાંઈ માગ.

૨

વિચાર સૂઝે ભૂમિમાં જવાના,
 અતંત પામે સુખ સ્વર્ગના આ;
 અહીં પિતા દર્શન નિત્ય થાય,
 મનાવીશું પાતડેવ ધર્મરાય,

૩

અર્જુન—

તમે થયા જો મુજથી પ્રસન્ન,
સમર્પજો એક વર પ્રદાન;
ભૂમિ વિષે હું મળું બ્રાત માહરા,
રીઝું મળીને મુજ બ્રાત પ્યારા.

૪

ગીતી.

ધન્વ—

અરરર આશુ' માગ્યું,
બ્રાત સ્નેહ તો ખરો તેને પ્યારા;
થોડા દિન અહીં રહીને,
મળજો તારા સુખ-ધુઓ વહાલા.

૧

(સ્વગત)—

સાધવી સતિ ઉર્વાષને,
પઠાવું આજે કુમારની પાસે,

હાવ ભાવ તે કરીને,

મોહાવે તો રહે ત્રિયા પ્યાસે.

૨

ઉર્વશિ અને અર્જુન.

શાલીની વૃત્ત.

ઉર્વશિ --

ગોળે આજે મેઘ ચોમેર ભારે,
વારિ ધારા શૈત્યતા જો વધારે,
ભોંયે મુતા શુ' જરા શર્મ નાવે,
જો જો પાર્થ સજ્જ શય્યા મુવાને.

૧

ધન્દ્રાણીને સ્નેહ તું માં ધણી છે,
શા દુઃખે તું ભોંય શય્યા કરે છે;
સમૃદ્ધિ છે સાધ્ય તારા પિતાને,
શા ! કાજે તું દુઃખ આવા ધરે છે.

૨

તારી પાસે અપ્સરા સર્વ દાસ,
સમૃદ્ધિ આ સ્વર્ગની તારી પાસ;

હિસે છે તું કેમ આજે ઉદાસ,
લેને લાવેા ભોગ ભોગવ્ય ખાસ.

૩

અર્જુન—

ભાત મારા દુઃખ પામે ભૂમિમાં,
ત્યાગી નિદ્રા તે ફરે છે વનોમાં;
માતા મારી પુત્રને નિર્ભવામાં,
કાઢે છે હા સર્વ દિનો દુઃખોમાં.

૪

ઉપજાતિ.

વને રહે છે મુજ માત પ્યારા,
મુતા હથે ભુમિતળે બિચારા;
કંઠી હું શય્યાપર પાઠ ધારું,
ધિકાર તો સર્વ અવિત મારું,
કરે ફળાહાર મુખન્ધુ મારા,
અને હું મિષ્ટાન્ન જમું તમારા;
મુકું નીતિ ધર્મ વિવેક ત્યાગું,
ધિકાર તો સર્વ અવિત મારું.

૫

૬

મળ્યું નથી રાજ્ય ગયેલ મારું,
 સંઘામમાં દુશ્મનને મારું.
 સુખેથી નિદ્રા ક્ષણે જો હું ધારું,
 ધિક્કાર તો સર્વ જીવિત મારું.

૭

ઉર્વશી—

સુલભ છે પ્રિય! કામ દુધા તને.
 સમીપ છે તર કલ્પલતા તને;
 નિરખ નિરખ કિન્નર નૃત્યને,
 શ્રવણ તું કર કિન્નર ગાનને.

૮

સમિર શીતળ છે સુખદા અતિ,
 રવ મધુર વિહંગમ ના અહીં;
 વિવિધ ભોગ વિલાસ રમો રતિ,
 વિગમ કાળ સુખે તજી કુમતિ.

૯

- શીકર છે શીત આ જળ યન્ત્રનાં,
 હરિત કાનન વૃક્ષની છાંયમાં;
 નવલ મુન્દરી સાથ વિહારના,
 મહુર ના વિગમ્યા ધિક્કારે તે જતા.

૧૦

અર્જુન—

પ્રભુતણા પદમાં ચિત્તના રમે,
હરિતણા ગુણનાં ગીતના ગમે;
નવલ કૃષ્ણની સાથ વિહારનાં,
પ્રહર ના વિગમ્યાં ધિક તે જનાં.

૧૧

ઉવંપિ—

જલદ શીત લાગે પરિરમ્ભણ,
ભુજ લતા દઢ પ્રેમનું બંધન;
રજની પૂર્ણ થતાં રમણી સહ,
પ્રહર ના વિગમ્યાં ધિક તે જનાં.

૧૨

અર્જુન—

જગત અધ્રુવને ધ્રુવ બ્રહ્મ છે,
મદન મોહ વિહાર અનિત્ય છે;
દુઃખદ સ્ત્રી સુખ માની હરિ લગે,
હવિત તે નરનું નકો ધન્ય છે.

૧૩

ઉવંપિ—

કનક વણી અને પ્રિય વાદીની,
અલક પુષ્પ ભુજગ મણીવતી;

સુપુર ઘોષવતી ગજગામિની.
 વિઠ્ઠ ન સેવી વૃથા ગઠ યામિની.

૧૪

અર્જુન —

શ્રી યુત કૃષ્ણ અતુલેજ રૂપમાં,
 કમળ માળ ધરેલ સુ કંઠમાં;
 રમત રાસ રતિ સહ રાધિકા,
 સફળ રાત્રિ રમે રૂપ ચિત્ત આ.

૧૫

ઉવંચિ—

મઠ યુવાન ઝરે તુજ અંગમાં;
 સ્મર વિકાસ કરે તુજ રૂપમાં;
 કર વિહાર અનુપમ સ્વર્ગનાં.
 દિન વૃથા શીઠ જાય જીવાનીના.

૧૬

અર્જુન—

જગતમાં દ્વિતા દુઃખ રૂપ છે,
 સુખ વિલાસતથાં ક્ષણ માત્ર છે;
 પ્રભુતણું ગુણ કિર્તન સત્ય છે.
 અમુર સુખ પ્રભુ તથા સકિત છે.

૧૭

ઉર્વશિ—

જગતના તુજ સ્નેહી સહોદરો,
સહુ કરે અલિલાશ જ સ્વર્ગનો;
કયમ તું મૃત્યુ વિષે પડવા કહે ?
મૂઠ મતિ તુજ લાસતી આ મને.

૧૮

અર્જુન—

સુખ બધું ગણું તુમ્હ હું સ્વર્ગનું;
અધિક છે સુખ બાંધવ સંગનું,
વડીલ દુઃખી અને સુખ હું લહું,
પુરણ કાર્ય ન થાય હુંથી કશું. !

૧૯

ઉર્વશિ—

નહિ મળે ફરી આ ખ સુસ્વર્ગનાં,
ફરતું નન્દન કાનન હર્ષમાં;
યુવતિ યુથ લઇ તુજ સાથમાં,
કર તું વારી વિહાર નિકુંજમાં.

૨૦

અર્જુન—

ફરીશ ફણની સાથ હું પૃથ્વીમાં,
મળીશ બાંધવને સુખ આપવા;

હુણીશ હુશમન રાજ્ય વધારવા,
કરીશ ધર્મ હું ક્ષત્રીયના બંધા.

૨૬

ઉર્વશિ—

જગતનાં જીવ મૃત્યુ થકી વશ,
અમર છે સહુ સ્વર્ગતણાં જન;
મરી મરી મળવું સહુને અહીં,
અહીં હવે મુક વાત ભુમિ તણી.

૨૨

અર્જુન—

સહુ જનો નહીં સ્વર્ગ વિષે રહે,
અમુક પુણ્યતણાં ક્ષયથી પડે;
નથીજ શાશ્વત આ સુખ સ્વર્ગનું,
અખુટ છે સુખ એકજ બ્રહ્મનું.

૨૩

ઉર્વશિ—

અહીંથી બ્રહ્મપુરી નથી દૂરરે,
અહીંથી સર્વ જનો શિવને મળે;
પ્રથમ માર્ગ મહા જન આ કહે,
શશિપતિ મધવા નૃપ જ્યાં રહે.

૨૪

મદન માદથી ઉન્નતરે બની.
 ખળભળી પડતા બહુરે મુની;
 ઘણીક વાર તું ભુમિ વિષે પડી,
 ક્યમ ચડી નહિ બ્રહ્મપુરી મુધી.

૨૫

ઉર્વાષિ—

ભુમિ વિષે મળશે નહીં સુખ આ,
 અધર પીન પયોધર મદંવા;
 રૂપવતી નહી મુન્દરી કેા મળે,
 શત કૃત પ્રિયતા ઠરી જે વીશે.

૨૬

અન્તેન—

પ્રભુ મને પ્રિય છે ત્રણ લોકમાં,
 વળી તમે મુરનાથ તણી પ્રિયા;
 નવ કહો મુજને અવળી મતિ,
 કરમ માહરું ભુલી ગયો નથી.

૨૭

ઉર્વાષિ—

નિરખ નિરખ આ મુજ અંગનાં,
 અવયવો પ્રદુષિત બધાં ધતાં;

રીઝવું હું તજને કરને મળ,
પ્રસન્ન થા મુજથી કડું મુજરા.

૧૮

અર્જુન —

અધધ આ વચનો વદી શું ગયા,
જવું યુધિષ્ઠિર પાસ હવે કદા !!
સફળ કાર્ય કરું અહિં સિંધમે,
ક્ષણ હવે વસવું નહીં આંહીરે.

૨૬

દ્રુપદિ —

અતિ તત્તુ પટકુળ તથા દીધાં,
હવ કરો મુજ સંગ વિહાર હા !
નર તત્તુ ! તજને નિરખી રહી,
પુરણ કામ કરો રમી પ્રીતથી.

૨૭

અર્જુન —

જનનિ છો મુજ આપ જરા જુઓ,
નૃપતિ વિક્રમ તે પિતુ માહરો;
પરણી વિક્રમના ધરમાં રહ્યા,
મુજ શું સંગ કરો ધિક્ક ધિક્ક હા !

૩૧

વળી તમે સુરનાથ તણી પ્રિયા;

સુરપતિ મુજ તાત ગણાય હા;

જનનિ માહરી હે નમુ આપને,

મુજથી દૂર રહો ધરી શર્મરે.

૩૨

ઉર્વશિ—

કેટ કેટ નર તું તજ પૌરુષ,

બનતું વ્યંડળ હીન પરાક્રમ;

નહીં જરા નર ચિહ્ન હીસે અરે,

શરીર માહરું જો અરખ્યું તને.

૩૩

નેપથ્યે,

શાર્દૂલવિક્રીડીત.

હા! હા! આ અર્જુન છે નર મુનિ ને ઇન્દ્રનો અંશ છે,

તેને શાપ ન હોય સંભવ કદી, જે રૂપનું સ્થાન છે,

શમ્ભુ થાય પિડીત કામ શરથી અર્જુન તેના ગણે;

કુન્તિ પુત્ર પ્રભુ સખા કિરોડીને કો શાપ જનાર છે, ૩૪

ઉર્વપિ—

આ ઉભી તમ દાસી વિન્હુળા જની મેં શાપ દીધો અરે,
આવો દઢ યુવાન નિશ્ચલિત તો કોઈ ન દીઠો ખરે;
દીધો શાપ અયોગ્ય સાહસ કરી નિવૃત્તિ કાંઈ કરો,
વા! વા! ઇન્દ્ર તત્તુ જીવેદ્રિય નર સદ્ધર્મ થી ના ચાલ્યો ૩૫

ઈન્દ્ર—

રે'તુ' ગુપ્ત ભુમી વિશે વિરૂપમાં આ રૂપ અજ્ઞાત છે,
લે આ અમ્બર જે ધરેં શિરપર પૂર્વ સ્વરૂપી થશે;
તારા જ્ઞાત ભૂમી વિશે વિચરતા જા વાટ તારી જીવે,
સર્વે સિદ્ધ કર્યા મનોરથ રૂડા જા ધર્મને હુર્વ દે. ૩૬

તારા જ્ઞાત દુઃખીત વાટ તુજથી જીવે પુરા પ્રેમથી,
જા તેને મળીને સુખી કર બધાં આશા પુરો તેમની;
થારો તુજ પરાક્રમે ક્ષય બધા તારા રિપુ જે હશે;
રે'શે ચિરલગી યુધિષ્ઠિર તજી સામ્રાજ્ય પૃથ્વી વીશે. ૩૭

ખાંતવ સંમીલન.

સર્ગ ૧૧ મો.

શિખરિણી.

સામપ—

" અરે ધર્માત્મા જો બહુ બહુ થતો હવે મુજને,
સમાધિથી બાણ્યું વિજય કરી આવે નર અરે;
ધરો શાન્તિ શાન્તિ પ્રભુ પ્રિય સખા અર્જુન હવે,
સમીપે આ આંખો ઉઠી ઉઠી મળો પ્રેમ ધરીને. ૧

બતાવ્યું છે સ્વર્ગે અનુપમપણું પ્રાકમ કરી,
હરશ્યા દૈત્યોને શતક્રતુ કર્યો મુક્ત અહિથી.
મુતો ભોં શય્યાએ સકળ સુખનો ત્યાગ કરીને,
થયા સર્વે તુષ્ટ ધન્ય ધન્ય કહે દેવ સરવે. ૨

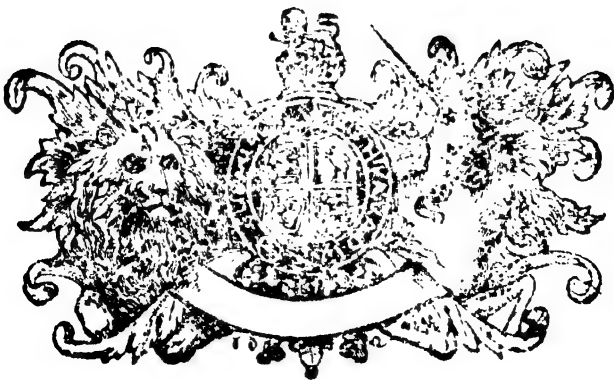
વળી રામા આવી તુજ અનુજને મોહ કરવા,
પરંતુ ના ફાવી અડગ રહી ઉભો નર મહા;
પછી પામ્યો શાપ અબુધ યુવતિ ઉર્ધ્વપિ થકી,
થયું સાડું તેથી રવિ રૂપ રહે ગુપ્ત ધનથી ૩

નારાય.

સર્વે—

મળ્યા મળ્યા સુખ-ધુ પાર્થ હર્ષ હર્ષ વર્ષ તો,
 દળ્યા દળ્યા તમામ દુઃખ શોક સર્વ નાસતો;
 પ્રભુતણા પ્રતાપથી સમૂળ જાય આપદા,
 રહો પ્રભુ પ્રસન્નરે અમારી ઉપરે સદા.

શ્રી સ્તુ.

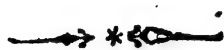

॥ ॐ ॥

નરસિંહ મહેતાની હરદાસ કથા

માટે કરેલાં કેટલાંક કાવ્યો.

તથા ગાયનો.

ધનાશ્રી.

(ભાભીના અસહ્ય વચનો સાંભળતી વખતે)

નરસિંહ—

નારી બહુ બળવાન જગતમાં. (૨)

નયનો નચાવી નાથ નચાવે,

મુકાવે બહુ માન.

જગત, ૧

ડાહ્યા પતિને તું ભરમાવે,

ફરીને બહુ તોફાન

જગત, ૨

વશ વશ થયે પુરો વરતે,
દોષાણું તણ ભાન. જગત. ૩

નારી મહીં લપટાણું જગત આ,
મોહ પામ્યું છુટી ભાન. જગત. ૪

પૈસા હોય તો વહાલો બહું હું,
પૈસો દેખી દે માન. જગત. ૫

લાભી મારા સમજાય રાખો,
રાખો નહિ અભિમાન. જગત. ૬

મેઝાં ન મારો હું નથી ન્યારો,
મારો બેટી ભગવાન. જગત. ૭

(રાસ કીડા નીખતાં.)

ગીતી.

નરસિંહ—

નિરખું નિરખું નટવર,
નમન કરું છું નેહ ભયાં નેને,

રાસ કીડા રમવામાં,

રામા રંગે રહ્યા રચી પચીને.

૧

વિહુલ ! વિહુલ ! વરદ !

વર વનિતામાં વશીકરણ વાળા;

રાસલીલા રમનારા,

છેલ છખીલા લટીયર ઓગાળા.

૨

રાસ લીલા નિરખીને,

મોહ થાય છે મને બહુ આજે;

વાહ વાહ હરિવદનજ !

ધન્ય ધન્ય આ રસિક દર્શન છે.

૩

ઝાંઝર ઠમ ઠમ ઠમકે,

બંસી સુર પટ -હૃદયતણાં ફેરે,

નૃત્ય અલૌકિક થાયે,

સુર હર્ષે સંહુ પુષ્પ પ્રપાત કરે.

૪

ધંદ્રાદિ નવ પામે,

ઉર્ધ્વિ આદી ન અપ્સરા જાણે;

મહા યોગી નહિ દેખે;

દર્શન આવું અગમ્ય દિવ્ય રૂપે.

૫

ભાગ્યશાળી નર હું તે,

તારો તારો ત્રણે તાપ હરીને;

કૃષ્ણ કૃષ્ણ પ્રીય ભાણું,

આતુ ઢંશન રમે -હૃદય મુજને;

૬

ઉપજતિ.

કૃષ્ણ—

રે ભક્ત શિરોમણિ માહરો તું;
પ્રસન્ન છું હું વર માગી લેતું.

ગીતી.

નરસિંહ—

વર નરવર ! નહિ માગું,

પ્રેમ લક્ષણ પ્રભુ ભક્તિ માગું;

રટણ કંઈ તમ નામે,

તેહ વચન હું પ્રભુ પ્રિતે માગું.

૭

ઉપજાતિ.

કૃષ્ણ —

જા પૃથ્વીમાં ગા ગુજ રાસ લીલા,
 જેવી દીદી તે અહીં પ્રેમ ઘેલા !!
 સંસારનાં દુઃખ થકી ન બહીતો,
 ભાંગીશ પીડા સ્મરશે મુને જો.

૮

લાવણી. •

એક સમે મેતોળ બેઠા,
 કૃષ્ણતણાં બહુ ગાન કરે.
 વડીલ ભાષ ત્યાં વઢતા આવ્યા,
 શ્વાદ્ધ પિતાનું કાલ અરે.

૧

- પેટ ભર્યા જમવાને આવજે,
 નાક કપાવ્યું તે મારું:
 ગાંડા ગણાયે ગામ મહીં તું,
 નથી હામ કે ઠેકાણું.

૨

નર નારી બન્ને ઝટ ચાલો.
કામ કરો મુજ નારીનાં;
બેઠાં બેઠાં બાવાનું મળે છે,
સંગ તણ દે બાવાના,

૩

નરસિંહ —

હશે ભાઈ ! હું રંક બ્રાત છું,
કુળ મહીં નથી કાંઈ કાળું કયું;
મુજને વહાલા હરિહર વિકુલ;
તેહનું ગાન હંમેશ કરું.

૪

દીંડી.

રૂઢન કરતી કરતી નરસિંહાની નારી,
કંઠ ગઢ ગદિત વદતી મુખથી વાણી;

માણુકબાઈ —

“ પરિ ? વડીલ ઘેર હું નહિ જમીશ, ”
“ કરો શ્રાદ્ધ કાલ મેણું ના ખમીશ. ”

મરસિંહુ --

હરિહર કરશે સહાય, ઘેડી નારી—હરિહર.

કનક વટાવી સિધુ લઈ આવું.

નોતડું સ્નેહી બધાય.

ઘેડી.

વિધવિધ ભોજન બહાસો મારો,

આપશે આવી આપ.

ઘેડી.

રક્ષા કંઘી પ્રહલાદની તાતથી,

રાખશે મારી લાજ.

ઘેડી.

વિનવી વિનવી વિહુલ બહાસો,

કરીશ ભોજન તૈયાર;

ઘેડી.

સહુ જન જમશે ચિત રાહુ ઠરશે;

ઉરમાં એવી હામ.

ઘેડી.

રાખ ભરસો રાધા વરનો,

એ મારો મુન્દર શ્યામ

ઘેડી.

શામળાશાનું વેવીશાળ કરનાર દીક્ષીત ને નરસીંહનું
ઘર સ્વર્ગ જેવું ભાસે છે.)

ઇન્દ્રવિજય છંદ.

દિક્ષીત—

મંદિરની રચના અતિ સુંદર,
ભવ્ય અલૌકિક મહેલ દિસે છે;
રત્ન હિરા બહુ ભીંત મણીમય,
તેજ પ્રકાશ બહુ નિસરે છે.

૧

ખારી અટારી સુવર્ણે બનાવીશું,
હુમ હિંગોળા ઘણાં ઝબકે છે;
નારી નૃસિંહની લક્ષ્મી સ્વરૂપ શું,
પુત્ર અનિરુદ્ધ જેવો દિસે છે.

૨

કૃષ્ણનું ગાન અહોનિશ થાય છે;
ધન્ય ભૂમિ હરિ કિર્તન જ્યાં છે,
વૈભવ આમ સ્વરૂપ અલૌકિક,
કામતણા અવતાર તનુ છે.

૩

શ્રીકૃષ્ણ શામળાશા કર મૂકવું,

જોડ બરોબર આજ મળી છે;
 શામળશા જુડી બાપ સગાઇનું,
 માયું કરું નરસિંહ ! હું આજે.

૪

જાન વર્ણન.

દીડી.

જુગતે જાન જોડી જગતપતિ આવી,
 ભક્ત નરસિંહની સંઘ પ્રભુ ધાયા;
 કૃષ્ણ ઉરમાં ઉમંગ અતિ ધારે,
 ઉમા સહિત શિવ જાનમાં પધારે.

૧

ત્રિવિ સાવિત્રી સહિત જાનમાં પધાર્યા,
 રિદ્ધિ સિદ્ધિ સહિત ગણપતિ પધાર્યા,
 શયી સંગ લઇ શતકૃત પધારે;
 પ્રભુ ભક્તનો મહિમા બહુ વધારે.

૨

સર્વ કિન્નરો સુનૃત્ય કરતા આલે,
 ગાતી અખસરા ગંધર્વ ગીત મહાલે;

વિમાનો મહીં વિદ્યાધરો કરે છે,

સર્વ દેવ કુસુમ વૃષ્ટિઓ કરે છે. ૩

લઘ જોગણી સહસ્ર અંબીકાણ,

રમે દાસ વિવિધ ગણો પ્રભુ પ્રિયાણ;

દિવ્ય દુદુંભી વાણ-ત્ર સર્વ વાગે,

સેતો કુંઠતા પ્રભુ ગાનમાં ઉમંગે. ૪

અર્ધ રથ અનેક ઉષ્ટ્રને ગજ ઉભા,

દિસે સુરપતિની સ્વારી જેવી શાભા;

ભક્ત નરસિંહના હૃદયનો નહિ પાર,

જાય પુત્રને પરણાવવા કિરતાર. ૫

મામેરં.

(પામ્યો પામ્યો પદ્મણી આવી હો (એ રાગ)

વરબાઈ—

આવ્યા આવ્યા પિતા આવ્યા હો,

મારા શિમન્ત માટે શું લાવ્યા

સાસુ મારી બહુ સાલે છે,
 નણ્ણદી નગણી મેણાં દે છે;
 આવા વેશે કેમ આવ્યા હો. !

મારા.

માંદા બળદને તુટેલ વેલમાં,
 તુળશી દળને શંખ છે કરમાં;
 આવા સગા કેમ લાવ્યા હો. !

મારા.

માતા મરી ગઈ પિતા ન પ્રેમી,
 દુઃખીયારી કેા નથી મુજ જેવી;
 ચીર છાયલ નહીં લાવ્યા હો. !

મારા.

આવ્યા તમે શીદ જનક હો પ્યારા;
 નાગરને ઉપહાસ કરાવ્યા;
 પાછા વંજો તાત મારા હો. !

મારા.

વડ સાસુની વસમી વાતો,
 શું'રે કહું તાત આપને તે તે
 દમડી નથી કાંઈ લાવ્યા હો.

મારા.

નાગર જેઠા મશ્કરી કરતા,

હાય! -હૃદય આ ફાટે બહુધા;
અરે પિતા શીદ આવ્યા હો. !

મારા.

ગીતી.

નરસિંહ—

અરર ? પુત્રી પ્યારી.

શીદ રહે છે વૃથા અવિચારી;

ખેદ ન કરતું વહાલી;

વિકૃલ કરશે સહાય નક્કી તારી. ૬

નથી પ્રેમી હું ઝાંછા,

વહાલી પુત્રી અધિક તું વહાલી;

શામળીઓ છે સંગે,

આકર થાશે કુખેરના ખાલી. ૭

મન માગ્યું તે દેશે,

રાખ ભરૂંસો રાધાપતિ ફેરે;

કૃષ્ણ પ્રભુ પ્રીય મારા,

છાખ પુરૂષ થશે સફળ ફેરે. ૮

જે માગે તે દેવું;

કૃષ્ણ આવશે સુવર્ણ વાપરશે;

દુઃખી ન થા પુત્રી તું,

કૃષ્ણ પ્રભુનું ધ્યાન - હૃદયે ધરજો.

૪

(ઉના કકળતા પાણીમાં ટાકું પાણી ન મળતા
મેતો મેઘ પાસે માગે છે),

.

નરસિંહ—

મહાર.

મેઘને મૂઠેા પ્રભુ આ સમે, વિનવું હું કરજોડી;

વેવાણે દુખ આપયા, કીધું હાસ્ય અમોઘી,

રહાય કરો પ્રભુ માહુસી, ભકતની લાજ રાખી. મેઘને

.

કૃષ્ણ પ્રભુ તુજ ભકતની, કિર્તી થાયે ન ઝાંખી;

સત્ય હશે મુજ ભકિતમાં, પ્રેરો મેઘ પ્રભુજી, મેઘને ર

લાવણી.

મેતોછ મંડપમાં બેઠા,
પાસે વેરાગી નાચેરે;
નાગરના બાળકને ગમ્મત,
ધુળ પથ્થર નાખી ભાગેરે.

૧

શાંખ રૂંકે ને તાલ વગાડે,
કિર્તન પ્રભુના ગાયેરે;
તુળસી દળને ગોપીચંદન,
એક બીજને આપેરે.

૨

કુંવરબાઈ દેખીને રડે છે,
ઢાંગ ગણી મહુ ભાગે છે;
નરસિંહ તો સ્મરણ કરે છે,
રાધાવરને બોલાવે છે.

૩

(કોઇ સાચું દિલ જીએ એ રાગ).

સ્તુતિ

નરસિંહ—

નમું કબ્જુ પ્રિય ! તુને
 પ્રેમ રસ પ્રીછેરે ! તું એકલો;
 પ્યારા પ્યારા કહી કરગરું તુજને,
 તોય ન જાણે દાદ,
 માખણ લેતાં લાજ ન આવી,
 કયમ સુણે નહિ સાદ.

નમું.

દ્રૌપદીના ચીર પૂર્યા,
 કદી ન આવી તુટ;
 શામળશા પરશુઓ પ્રેમે,
 હવે પાડીશું તુટ.
 અર્જુનનો રથ રણમાં હાંક્યો,
 કીધું નીચું કામ;
 આવા કામો હું નહિ સોંપું,
 સંતાઓ શું કામ.

નમું.

નમું.

ભજન.

પ્રભુ નામ તારૂંરે મારા અંતરમાં ઉભરાય,
વિટંબણ ટાળોરે.

અરે અહીં આંવોરે જડુરાય.

પ્રભુ૦

નાગર જન સહુ અહીં તહીં નાસે,
કરે બહુ ઉપહાસ;
લાજ નથી મારી ગધ તેમાં,
થાયે તહારૂં હાસ.

પ્રભુ૦

ભકત જનોને રહાય કરી બહુ,
તેવો નહી શું હું ?
મારે મન છે તારો ભરૂંસો,
મારે મન તું તું.

પ્રભુ૦

મામેરામાં માળા લાવ્યો,
તે નથી તમથી છાતું;
જો નહિ ઉઠો આ સમયે તો,
મારી કાયા પાડું.

પ્રભુ૦

ત્રોટક.

પ્રભુ સઘા ઉઠયા ઝટ વસ્ત્ર ધર્યા,
 મુણી ભક્ત જને દુઃખમાં સમર્યા;
 વર વેશ વણિક તણો ધરતા,
 જલણો ઉર પહેરી પ્રભુ કુઠતા.

મનહર.

ધુધરી છે ધમધમ વાગે વાગે ઠમ ઠમ,
 પાધડી વણિક જેવી વાંકડી મુકેલ છે;
 કાનપર કલમ છે છેડા તોરોં છુટેલ છે,
 ફરફર ફરકે છે પવન શું આથડે ૧
 પ્રભુ કેરી પ્યારો બન્યાં વાણીયાણી રૂપવાળી,
 ઊદ્ધવ અકુર જેવા ગુમાસ્તાઓ સંગ છે;
 વસ્ત્ર અને રત્ન કેરોં ગાંઠડાનાં ગાડા ભર્યા,
 ધીમે ધીમે આવી પોપ્પા મામિરાના મંડપે. ૨

૧૫૫—

નરસિંહ શેઠ મારા. નોકર હું તેનો ખરો,
 કાગળ બાંધ્યાને આવ્યો, નોકરી બજાવવા.

આર્યા.

નરસિંહ —

ધનનાં ધન્ય પ્રભુ પ્યારા,

સાદ સુણ્યો તેં દુઃખીત ભક્ત તણા;
વહારે આપ્યો વિકૃત,

ભેદું આજે ધરી પ્રેમ ધણા. ૧

અણવાણે પગ આપ્યા,

શોધ્યા લાધી નહિ મહા યોગે;
કોટી યુગ તપ તપતાં,

દર્શન દુર્લભ મળે નહિ મુનીને. ૨

હે નરવર પ્રભુ પ્યારા ?

આપ્યા આજે દાસ ખની મારા;
રંક ખનાવ્યો મોટો,

પ્રેમીજન છે પ્રભુ તને પ્યારા. ૩

હુંડી.

દીંડી.

ચાર તીરથ વાસી આવતા પુરીમાં,
 હુંડી સાતસેં રૂપિયાની દારકામાં;
 કરી મશકરી સહુ નાગરે મળીને,
 કહ્યું નરસિંહ લખી આપશે તમોને.

૧

(હુંડી લખ્યા પછી)

[પ્રિમનો કોલ દીઓ રાજકુમાર એ રાગ]

નરસિંહ—

ભકતની લાજ રાખો મારા નાથ,

મેંતો આપને જાણ્યા તાત;

મેંતો આપને જાણ્યા માત.

ભકત,

સાખી.

હુંડી લખી મેં હાથથો, શીકાર જો શ્રી નાથ;

રાખી ભરસો તાહરો, લીધા રૂપીઆ સાથ.

૧

પૈસા આપું દાનમાં, પરોપકાર કરાય;

મારે આશા તે મહીં, કાંઈ નથી મનમાંય

૨

શામળશાળ ! શેઠ બની, પોચો હારિકાપુર;
તિરથ વાસીને રોકડા, ગણાવજો ભરપુર.

૩

દોહરો.

ભકતરાજની આ સમે, રાખી પ્રભુએ લાજ;
રૂપિયા પુરા આપીયા, કર્યું ભકતનું કાજ.

ગીતી.

ઢંઢતણાં ગંદિરમાં,

મેતો આલ્યા પ્રભુ ભજન ગાવા;

નાગર ટીખળ કરતા,

હરિજન પુઠે પગ્યા દુઃખી કરવા.

૧

નાગર નાત મળીને,

નરસિંહને નાટ કરી કાઢવા;

પ્રેમ વિલાસી મેહોતો,

કૃષ્ણ પ્રેમમાં મગ્યો રહ્યો ન ડગ્યો.

૨

રે બહુ બહુ દુઃખ દેતા,

સર્વ નાગરો મળી હરિજનને;

ઊરમાં ક્રોધ ન વ્યાપે,

કૃષ્ણ ! કૃષ્ણ ! જય ! કહે સહુ જનને; ૩

કૃષ્ણનું નામ મુખે છે,,

અન્યની નિંદા નથી કદા જેને;

કામ ક્રોધ છુટ્યા છે,

ધન્ય ધન્ય તે પવિત્ર હરિજનને. ૪

દીંડી

ભોજન માટે જય નાગરો તમામ,

પહેરી પિતામ્બરો જતા કરી દમામ;

કરી તિલક ભસ્મ નાતમાં બિરાજ્યા,

ગરીબ નરસિંહને ગાળો દેધ કાઢ્યા. ૧

પ્રભુ ભક્તનું દુખ ઊરમાં ધરે છે,

નાગરો સહિત ઢેઠ ત્યાં કરે છે;

જીએ પાસ ઢેઠ અસ્થિ ખુબ ખાતા,

ઉઠ્યા નાગરો સહુ નવાનું જોતા. ૨

વૃંદ્ય નાગરે કહ્યું ભકતને દુઆવ્યા,
 થયો કૃષ્ણ કોપ ભકતને કઠાવ્યો;
 ભકત નરસિંહને માનથી ઓતાર્યો,
 મહા પુરુષ લાયક દુઃખ અગું શનાર્યો.

૩

ગયા નાગરો નરસિંહ કેરે ધમ,
 કહ્યું નાતમાં નહિ આવીયા શું કામ;
 અમે વાટ જોઈ આપની વિશેષ,
 ભકત આવતા કહી જોહને ન કલેશ.

૪

અનુષ્ટુપ.

નાતમાં જન્મવા આવ્યા,
 પ્રેમ મૂર્તી હરિજન;
 ઢઢ કોઈ નહિ દીસે,
 હરિ લીલા હરિજન !

૫

(હાર સમર્પણ માટે સ્તુતિ)

હારિ.

દર્શન દોને પ્યારે ! હો પ્રભુજી !

દર્શન દોને પ્યારે,

મંડળીક નૃપ આ હઠ ધરી બેઠા;

આવણું જોશે તમારે,

લાજ બહુ રાખી તેં મહારી,

આ સમયે ક્યમ હારે; .

હવે પડયું ક્યમ ભારે.

હો.

મામેરું લઈ ઝટતું આવ્યો,

હુંડી શીકારી મારારે !

દમડીની એક માળા ન મળે,

અર્જ ઉરે નવ ધારે;

આણું નવ ઇજા તમારે.

હો.

ભીમ ભવાઈ કરે બહુ ભારી,

નિન્દા વધારી અરેરે !!

તે ક્યમ સહન કરી તું બેઠા,

ઉઠો પ્રભુ શું વિચારે;

હું મરીશ સવારે.

હો.

(દયા દિલે ધારોરે, ભીડુ મારી ભાંગવા હોજી)

પ્રભુ ઉરે ધારોરે, વિનંતિ વિચારોરે;

રાધાનાથ સાંભળો હોજી.

પાયે લાગીને કરગરું છું દીનાનાથ.

પ્રભુ.

સાખી.

કરગરવાથી જો તમે, નહિ માનો મુજ નાથ,

વાંક આપના હું બધા, બોલીશ હે પ્રીય નાથ !

રાધા સંગે શું સુતા લજ્જનો કરી ત્યાગ,

ઊઠો હવે ઊઠારે.

પ્રભુ.

દુરજન દુઃખ દેવા થયા, તત્પર આઠે અંગ,

લાજ જશે તારી પ્રભુ. નિન્દાશે તુજ અંગ;

દશા આવી થઈ ભક્તની, કરતાં તારો સંગ,

હૃદ થઈ હવે હાલોરે. —રાધાનાથ—પ્રભુ.

[પામ્યો પામ્યો પદાણી] એ રાગ.

રાગ કેદારો મૂક્યો હો,
 મને હરિહર કેમ વિચાર્યો;
 સાધુ બાપા બહુ બકબક કરતા,
 નિન્દા મારી અગણિત કરતા;
 નૃપને બહુ ભાલ્યો હો.

મને.

ગજને તાર્યો ગ્રાહ હણીને,
 પાંડવ તાર્યો કૌરવ હણીને;
 ભક્ત પ્રહલાદ ઉગાર્યો હો.

મને.

માળા અરપો આ મુજ કંઠે,
 પ્રાતઃ થશે તો પ્રાણજ નશો;
 નશો મહિમા તારો હો.

મને.

બડગ ધરી આ રાજન ઉભો,
 વિણ અપરાધે હરિજન દુહ્યો;
 તોય તું કેમ ન ઉઠ્યો હો.

મને.

પ્રેમી જનનો પ્રેમ તું જાણે,

જાણે, ખીજા પ્રેમી જન જે;
અવર જને નહિ જાણ્યો હો.

મને.

શિખરણી.

શુણ્યો ઊંઠા સાદ, ત્રિભુવનપતિ તત્પર થયા,
તુટયાં મંદિરોના ખળસળ થતાં દાર પડીયાં;
દિસે મોઢું તેજ. કુટિલ જનને મૂર્છિત કરે,
પ્રભુ પ્રેમી સર્વે, ખુશી ખુશી થઈ દર્શન કરે.

કામણ દિસે છે અલખેલા (એ રાગ) .

મંદિર દાર ઉઘડીયાં,
પ્રગટ પ્રભુ પ્રીતે થયારે;
સુંદર રૂપમારે.

મંદિર.

દડ દડ ઝટ ઉતરીયા હોઠા,
જઈ મહેતાજીને ભેટયા,

કેઠે આરોપી ત્યાં માળ,
પ્રભુએ પ્રીતમાંરે.—સુન્દર—મન્દિર.

હીંધા દર્શન દુર્લભ સહુને,
જુજવા જુજવા રૂપે રહ્યાને;
આવ્યા નૌતમ નટવર,
નરસૈયાના પ્રેમમાંરે.—સુન્દર—મન્દિર.

માતાએ કૃષ્ણને વન્ધા,
શ્રી રંગે પ્રભુ પ્રમાણ્યા;
રાજા દેખે છે શ્રી કૃષ્ણ .
કૃતાન્ત સ્વરૂપમાંરે.—સુન્દર—મન્દિર.

પ્રેમીજન દેખે કૃષ્ણ,
રામા નન્દી શ્રી રામ;
સર્વે સૌથી જન લો.
શંકરતું રૂપ દેખતાંરે.—સુન્દર—મન્દિર.

મહેતા નરસિંહનો જય થાયે,
કિર્તિ તેની વધી જગ માંહે;
ગાયે ભાઈશંકર,
પ્રેમધરી આનંદમાંરે.—સુન્દર—મન્દિર.

ધ્રુવ સુર મંદિરે જતી નવોદા.

વસન્તતિલકા વૃત.

“ આજે જશે ધ્રુવ સુર મંદિર જોન સાંજે, ”

એવી મળી ખબર જે સંજોને જધી તે;
આવી કરે અધિક હર્ષ વધાંઈ આપે,

“ આજે પતિ મુખનું દર્શન બાંધ થાશે ? ” ૧

“ ચુકિત કરી પરખજો પતિ પ્રેમ ઊંડો,
ને આ વિશુદ્ધિ મુકજો પતિ પારખજો; ”

એવું કહે સહુ સંજો પ્રિય સુન્દરીને,
સંધ્યા સમે ધ્રુવ સુર મંદિર ચાલતી જે. ૨

આભૂષણો ચળકતાં મણિ દિવ્ય જાણે,
વસ્ત્રો બધાં ફરકતાં સમિરે સહર્ષે;
જાણે જતી નવલ યૌવન વાળી નારી,
જાણે સરસ્વતિ યથા પરણેલી બીજી. ૩

વાયુથી વચ્ચે ફરકે શુભ, ચિહ્ન થાયે,
તેથી વધે મન ઉમંગ ધણે સતિને,
જે સર્વદા મન વિચાર કરે છે શુદ્ધ,
જેણે પતિ સહુ અધાગ ધર્યો છે પ્રેમ.

૪

આલાપ તો નથી થયો હજી નાથ સાથે,
તેની સંમક્ષ વદતુ ક્યમ તે વિચારે;
કિન્તુ અધિરો બહુ તે થઈ સુખ આશે,
જેણે તણાતી સુખદા સરિતા મહીં તે.

૫

પેલા બધાં વસન રેશમી ચક્ર્યકોત,
સોનેરી કેર ઝગતી મહીં મોતી હાર;
નાની કૃષાંગી યુવતિ પદ જોતી ચાલે,
શર્માતિ વાતુ કરતી સખિ સાથ શોભે.

૬

સર્વે સખિ ભગિનિ માતુ ગયા વળાવી,
ને સુન્દરી ચંચુર મદિર માર્ગ ચાલી;
આનન્દમાં મન ગુંથાયું વિશેષ માર્ગે,
શું એકલી તહીં જતી યદિ લોક યૂથે;

“રસ્તો જશે ક્યમ કરી ઝટ આજ મારો”
થાયે અધિરો બહુ તે પ્રિય પ્રેમ જોયો;

ચિન્તા ધરે સુખ મહીં (જે) ફરતું ઝરતું,
(તેમાં) અદ્રશ્ય થાતી સુખ આવરણે મરતું. ૮

આનંદની સરિતમાં ડુબતી જણાય,
આનંદ ઉત્સવ કરી કરી ચાલી જાય;
રસ્તે દીઠો દ્રશ્ય એક સુખે ડશ્યો જે,
તે દુઃખ નાહીં ગણતી સુખમાંહી હર્ષે; ૯

એ દાસેનિષ્ઠ થયો શ્મશર આપ આપ્યો,
જે છે અરિ યુવતિનો દુઃખાન્દ ખીજેલો;
આડો નડે સ્તનપરે પટકુળ ખેચે,
અદ્યશ્ય વાળ પકડી શામો ઉભો રહે. ૧૦

“ આ પંચ પુખ્ત શર હું હમણાં મુકું છું, ”
એણે કહી કહી ફરે હમણાં મુકું છું
આ એકતો સખળ છે તુજ પ્રાણ લેવા,
“ માટે દીયો સુખદ દાન વિલાસ વહાલાં. ” ૧૧

પહોંચી શ્વસુરગૃહ પાસ પછી નવોઢા,
સંકોચી સાડી હરખે સુખમાં તણાતાં;
જાણે જતી સરિત સિન્ધુ સમીપ પ્રીતે,
વિચ્છીન્નગાત્ર સુખથી શતધા સ્વરૂપે, ૧૨

વારિચિ ને રતિ બતાવતી શું સરિતા,
 પન્નાદિ સુમન વધાવતી પ્રેમ જાયા;
 આ સુન્દરી પ્રથમથી સુ-મને સુખાશે,
 વારં વધાવતી પતિ બહુવાર પ્રેમે.

૧૩

પોંખી લીધી યુવતિને નિજ શ્વશુરએ ત્યાં,
 સર્વે થયાં મુદ્ધિત દેખી વધુ નવોઢા;
 જોવા મળી યુવતિઓ વધુને સહર્ષે,
 રાજ થતાં સહુ કહે સુખ ભોગવો એ.

૧૪

રાત્રીતણે સમય થાય નજીક જ્યારે.
 તૈયારી થાય શયનાલય પોંચવાને;
 શર્માતી જાતી અવરોધ શું છાની રીતે,
 દેખી પતિ પ્રથમ તો થઇ સ્તબ્ધ પોતે.

૧૫

દેખી પતિ સ્થિર થઇ ઘરી લાજ ઉભી,
 જાણે વિધિ કરી ગયો પ્રિયસંગ આંહી;
 શેમાંય જાગ્રત થયા પતિ નિર્જતામાં,
 યોદ્યા વિના ઉભી ત્યહાં નવલી નવોઢા.

૧૬

દેખી પ્રિયા પતિ સમીપ સમીપ આવે,
 તે સુન્દરી મિષ કરી ખસી જાય પ્રેમે;

“ આવી છું આંહી મળવા મુજ સાસુ પાસ;
 ને આપ કેમ દુઃખ દેા મુજને અથાગ ” ૧૭

શબ્દો સુણી ખુશી થયો પતિ પ્રેમ લાવી,
 ભેટી પડ્યો સુતનુને શયને ધરાવી;

*

*

*

*

કેલિ રમી બહુ વિધે પતિ સાથ પ્રેમે,
 પ્રસ્વેદથી થયું છે શાન્ત વપુ સરાગે, ૧૮

રાત્રિ વિતાવી કરી વાતુ રસેં ભરીને,
 પ્રાતઃ સમે ઉઠવું ના ગમતું જરીએ;
 છે જેમના -હૃદય એક સ્વરૂપ ભિન્ન,
 છે શુદ્ધ પ્રેમ જહીં તે જીવ ધન્ય ધન્ય;
 સંસારમાં -હૃદય પ્રેમ અભેદ જાગે,
 તો તેથી સર્વ હલકું જીવ મોક્ષ માટે. ૧૯

વ્યોમ સિંધુ-રાજ્યરંમ.

વિષમ હરિગીત.

રમ્ય આ આકાશના ઘોળા રૂડાને કુદતા,
મહીં તે રહેલા ઝાંખતા રાતા પીળા ને ચળકતા;
આ બધા અમ્બરતણું સૌન્દર્ય દેખી પ્રીતથી,
અનિમેષ હું અહુનિશ જોઉં નવનવાં રંગો ધરી ૧

દ્વીપ જેવા કોઇ નાના કોઇ મોટા દિસતા;
ક્ષણમાં બધા તે વારીથી ઢંકાઈ જતા શોભતા;
દિવ્ય લોકો જે રહે છે દ્વીપમાં તે અમર છે,
જે સર્વ નિસરે વ્યોમના ઉપવન વિષે ફરવા મિષે; ૨

દ્વીપ સર્વે વારીથી થઈ મુકત નિજ રૂપ દાખવે,
તે માંહીના જન વસ્ત્ર અભિનવ દીસતા વર ધારીને;
નાવ સ્વચ્છન્દી ફરે છે કો સ્થળે કો થોભતા,
ક્ષણમાં ફરી કુદૈડી ચાલે ડાલતાને નાચતા. ૩

માંહી દીવ્ય પુરુષ દિસે વાતુ કરતા હાસ્યમાં,
 ચાકર હલેસા લઈ હલાવે વહાણુ સર્વે મોદમાં;
 જેમણે આ જગતમાં કામો કશ્યાં છે પુણ્યનાં.
 છે તેહુ સર્વે વહાણુમાં અનુપમ સુખો તે માણુતા. ૪

વહાણુ સર્વે શોભતા જે છે ખંધા વિરંગી જો;
 રાતા પીળા ને જમ્બુરંગી નીલ ને નારંગી કો;
 સર્વ વહાણુ વ્યોમ સિંધુમાં રહે છે ખેલતા,
 અદૃશ્ય થાયે પાપીને તેથી કહે કે ક્યાં ગયાં. ૫

મેઘ જ્યારે વ્યામને ઘેરી લહે છે ક્રોધથી,
 તે કાળ સર્વે દિવ્ય નાવો દિવ્ય લોકો ખીકથી;
 ઘેરથી નીકળે નહિ અદૃશ્ય તેથી થાયરે,
 ત્યારે ધ્રુમે થઈ મેઘ ગાંડો વ્યોમ સિંધુમાં ફરે. ૬

કાળું છે શું મુખ તેનું હાસ્ય નવ લાવે કદી;
 ગાંભિર્યતા ધારી રમે તે વ્યોમમાં મંત્રી લઈ;
 મંત્રી છે હુકુડાટ વાલો સાથ તે રાખી ફરે,
 ને ખેની વિધુતા પ્રતિ તે વાતુ કરતો વિલસે. ૭

છતીયું છે વ્યોમનું હા રાજ્ય રૂડું મેહુલે,
 તે સાંભળે જો સૂર્યને તો ક્રોધ બહુ મુખે ધરે;

કર પ્રસારે પકડવા ફાવે નહીં લગાર તે,
તેથી થતા સકોધ રાજા યુક્તિઓ વિધવિધ કરે. ૮

મેઘરાજા મસ્ત થઇને માલતો શું ગોખમાં,
નિજ વ્યોમ સિન્ધુ રાજ્યનું રક્ષણ કરે છે વહાલમાં;
રાખી છાના વ્યોમ સિન્ધુના જનોને શોકથી,
શિક્ષા દીએ તે સર્વને કે “ સૂર્ય રાજા છે નહિ ” ૯

સૂર્ય રાજા સુણી આવું કોધ પામી આવતા,
અદૃશ્ય રીતે વ્યોમના જનને જણાવી ચાલતા;
જોઈ આ વિરોધ મોટો મેઘ તો વ્યાકુળ બન્યો,
નિજ મિત્ર વાયુને ખોલાવી કામ ઝટ નિજ સારતો. ૧૦

વાયુ આવ્યો મિત્ર તેનો સૂર્ય રાજા ભાગીયા,
સાથે મળ્યો હુડુડાટ વહાલો ખેલ ના બાકી રહ્યા;
વીજળી ફરસી લઇને સમણતી ચાલાકીથી,
હાં!. દુશ્મનોને ભારતી ને કોધ - હૃદયે ધારતી; ૧૧

ખીંકથી સહુ વ્યોમ લોકો કેમ ધર મૂકી શકે;
સંતાઇને ખીતા રહે સહુ વ્યોમના લોકો અરે;
મેઘરાજા મસ્ત રાજા હીંડતો શું ગર્વમાં,
પ્રિય રાજ્યનું નિષ્કંટક મળ્યું તેથી રહે છે હર્ષમાં, ૧૨

આલ સાળુ પહેરીને સંધ્યા સતી હૃષે રમે,
 નિજ વહાલી સખિયો સાથ લઇને વ્યોમમાંહી નીસરે;
 તૃપ્ત થાતી તે ખરી થોડા વિહારે સુન્દરી,
 ને સઘ તેને લેઈ જાતી માવડી જે શર્વરી. ૧૩

કાળી કુડી શર્વરીથી મોહ પામી મેહુલો,
 નિજ સાસુ જાણી સોડમાં આવી ભરાતો મેહુલો;
 મેઘ કોઠી પ્રેમથી ઠપકો દીયે છે સાસુને,
 “મુજ વહાલી સન્ધ્યા કેમ તું લઈ જાશ વહેલાં આવીને

ખેલ આવા નિત્ય કરતો મેઘ બહુ હૃષે રમે,
 પણ વ્યોમના લોકો બહુ મુંઝઈ રહે સર્વરે !
 સહન કરતાં સર્વએ આ મેઘ ॥ કૃદ્રષ્ટિને,
 કંઈ ચુકિતઓ જડતી નથી ઝટ દૂર કરવા મેઘને. ૧૪

ભીરૂતાની સાથ સાહસ વૃત્તિ અન્તે આવતી,
 તેથી મળ્યા સહ વ્યોમ લોકો ઉચ્ચતા ઉરે ધરી;
 મેઘરાજ હાંકી કાઢી સુર્ય રાજ સ્થાપીઆ,
 ને સુર્યરાજ આવી બેઠા રાજ્ય સિંધુ વ્યોમમાં. ૧૫

વિજય તોરણ શકશરને બાંધીયું બહુ હૃષથી,
 વિધવિવે રંગે વિલસતું તે વ્યોમ માંહે વિજયથી;

વિજય સર્વે વ્યોમના આવાસમાં વ્યાપી રહ્યો.
આનંદ ઓચ્છર સર્વ સ્થાને વ્યોમ લોકે ઉજવીએ. ૧૭

વ્યોમ લોકો નાવમાં બેસી ગયા પ્રભુ સૂર્ય જ્યો,
આપી શુભારકબાદી ને કરી પુષ્પ વૃષ્ટિ હર્ષમાં;
દિવ્ય કન્યાઓ બધી ગાતી મધુરાં ગીતડાં,
નિજ નાવમાં બેસી જતી પ્રભુ સૂર્યજીને પોંખવા. ૧૮

મોતીથી કો, પુષ્પથી કો. અક્ષતેથી કન્યકા,
પ્રભુ સૂર્યને સહુ પોંખથી ગાતી મનોહર ગીતડાં;
એમ સાદર સૂર્યનો અભિષેક કરીયો વ્યોમમાં,
ને રાજ્ય જાણે રામનું છે તેમ છે સહુ હર્ષમાં. ૧૯

અજ્યુદય આ રાજ્યનો અનુપમ થયો છે વ્યોમમાં.
તેથી રહે સહુ સુખમાં ગાયે મધુરાં ગીતડાં;
પુત્ર શાણો સૂર્યના જે ચન્દ્ર બહુ શોભીત છે,
તે રમત રમવા આવતો લઘુ મિત્ર ટોળું રાત્રીએ. ૨૦

વ્યોમના લોકોતણાં સહુ બાળકો ત્યાં આવતા;
તેમાંહી મોટો ચન્દ્ર સહુને ગોઠવે છે રમતમાં;
સૂર્ય રાજ જ્યાહુરે અબરોધમાં જાતા ફરી,
ત્યારે રમે સ્વચ્છન્દ રીતે બાળકો હોંષે કરી. ૨૧

મિત્ર વન્દ અસંખ્ય છે સહુ ગાન ગાયે નાવમાં,
 ને ચંદ્ર તેજસ્વી અહ્હા ! શું ગાન ગાયે મધુરા;
 મધુરી વિણા પ્રેમથી પોતે વગાડે નાવમાં,
 જે ચાલતું સ્વચ્છન્દ રીતે વ્યોમ ાસન્ધુ વારિમાં. ૨૨

આખી રાત્રિ રમત વિધ વિધ રમે સર્વે બાળકો,
 વળી થાકીને ચાલી જતા નિજ વાસમાં કોઈ બાળકો;
 હૃદય તલમાં બેસીને સહુ વ્યોમ લોકો રાત્રીએ.
 નાટ્ય આદિ રમત પુત્રોની જીએ શાખાશી દે. ૨૩

મૃદનો જે મિત્ર વાયુ ખટપટા ઉંડી કરે,
 તે સૂર્ય સાથે ઘુસવાને યુક્તિઓ વિધ વિધ કરે;
 ભોળા રવિને ભોળવીને સચિવ પદ તે પામીયો,
 સ્વાત્રંત્ય વાયુ પામીને મન્ત્રી થયો તે સૂર્યનો. ૨૪

વ્યોમના દ્વિપો મહીજે વૃક્ષ લીલા કુલતા,
 તેની કહી નવજાય શોભા, વાયુ ખેલ રમે ત્યહાં;
 વાયુને છે વૃક્ષ વહાલા ને લતા વહાલી ધણી,
 તેથી રમે તે સાથ રોજે હર્ષથી કિન્મત્ત થઈ. ૨૫

વૃક્ષની શું હાર શોભે માંહીથી સ્વર નીસરે.
 ખુલખુલ કોયલ મયુરને ચકલા ધણા ચીસો કરે;

રાગ તીણા કાઠતું અંડોળ પક્ષી શોભતું,
ને કોઠિલાનો સુર જાણુ વાંસળી વાગે મૃદુ. ૨૬

મયુર વાલો મેઘને તેથી રહે છે ચુપરે,
પણ કેા વખત તે હર્ષથી સંભારતો રે' મેઘને;
વ્યોમના વન આમ ગર્હિત વાયુને આનંદદા,
ને લોકના સુખ કાજ તે રાખે નહીં ચિંતા જરા. ૨૭

કુસુમધન્વા શસ્ત્ર લઇને બેસતો ઉપવન વિશે,
જો કોઇ આવે બાગમાં તો બાણ નાખે તે પરે;
સ્ત્રી પુરૂષનાં લગ્ન થાયે વ્યોમમાં આનંદમાં;
ઉત્સવ અનુપમ થઇ રહ્યો સર્વે સ્થળે શું વ્યોમમાં. ૨૮

વાયુ તો દરકાર રાખે રાજની નહિ કાંઇરે,
રાત્રિ દિવસ ઉપવન વિષે આનંદમાં ફરતો ફરે;
સૂર્યને થઇ જાણુ તેથી ખેદ મનમાં બહુ થયો,
ને રાજ્ય પોતે જાતથી કરવું હવે નિશ્ચય કર્યો. ૨૯

સૂર્યજાણુ રાજ્ય માફ જાય છે ધડીએ ધડી,
તે માટ આજે સખ્ત થઇને વરતણું મારે નક્કી;
તેથી લોકો માહુરા મુજ બીકથી ડરતા રહી,
આજ્ઞાનુસારી સર્વ થાશે રાજ્ય નહિ ઉખડે કદી. ૩૦

સર્વ વાતે સૂર્ય સાથે સજ્જત બંદોબસ્ત રે!

ને વાયુ મન્ત્રી સાથે લઇને વ્યોમમાંહી વિચરે
આનંદમાં નહીં ભંગ પોયે દુઃખ કે પામે નહિ.

એવી રીતે આ રાજ્યમાં વાયુનણું ચાલે નહિ. ૩૧

વાયુ વિચિક્ષણ પૂરો છે તેથી તે ચુકિત કરે,

આવું સ્વતાંત્ર હવે શી રીતે મેઘ આવે તો બને;

મેઘને એણે કહાવ્યું સૂર્ય સાથે જાણીં છું;

ત્યારે લઈ તમ સૈન્ય આવો રાજ્ય પકડો વ્યોમનું. ૩૨

આમ કાવતરું કરેલું કેમ જાણે સૂર્યરે.

અજ્ઞાનતાથી વાયુની સાથે ગયા ફરવા મિથે;

વાયુ હુન્ન્યો સૂર્યને બહુ વાતમાં સપડાવતો;

ને મિત્ર જાણે હોય બહાલો એવું એવું બોલતો. ૩૩

મેઘ વાંસેથી લઇને સૈન્ય આવ્યો વ્યોમમાં,

ને સૂર્યને અદ્રશ્ય રીતે ઘેરી લીધા બાથમાં;

કપટી વાયુ મેઘની સાથે ગયો ને ભેટીયો,

ને સૂર્યને કંઈ આવું છું આવું કહીને નાસીયો. ૩૪

આવી રીતે રાજ્ય ચક્ર ફર્યું મેઘ થયા નૃપ;

પ્રતિ વર્ષે હા હા ! આવી રીતે રાજ્ય બદલે વ્યોમમાં;

આવી આવી કલ્પના સૂતો કરું મેઢાનમાં;
આકાશની લીલા નિહાળી હર્ષ પામું મનમાં;

૩૫

વસન્તતિલકા.

રાત્રી થશે દીન જશે વળી રાત્રી થાશે,
જાશે ઘણા દિવસ માસ વિશેષ જાશે;
વર્ષો જશે વય થકી નહીં તોય જાશે,
સૃષ્ટિ લીલા રમી રહી મુજ ચિત્તમાં જે.

૩૬

“એમી”ની અવદશા.

સ્કોટના કેનીલવર્થ માહેનાં એક અંગ્રેજી કાવ્ય ઉપરથી.

વંશસ્થ-ઉપજાતિ.

નિદાધ રાત્રે પડતી તુષાર,
અને શશી સુન્દર ંયોમરાજ;
દિવાલ “કમ્બોર” ગૃહની દિસે છે,
રૂપરીને ઓક તર ઉગ્યા જે.

પ્રવૃત્તિવાળા છવ શાન્ત દિસે,
 નહિ ત્યહાં શબ્દ જરા સુણાયે;
 પરન્તુ દુઃખી યુવતી નિસાસા,
 મૂકે ત્યહાં એકલી એક મેલમાં-

૨

મૂકી મને આ તર કુન્જ સોંપી,
 પડી અહીં કુસ્થળ ગુપ્તમાંહી;
 ગયો અરે શુ' કસમે કહ્યાં શાં,
 વધો તું શબ્દો પ્રિય પ્રેમના શાં.

૩

કરી ગતી ઉત્સુક પ્રેમી જેવી,
 (પણ) પ્રિયા નવોઢા નિરખી ન આવી;
 મરું છવું તે સમ સર્વ તારે,
 ભીતિ મને અલ! કઠાર ભારે.

૪

પિતા ગૃહે હું સુખમાંહી રે'તી,
 નહી કદી ત્યાં થઈ આવી સ્થિતિ;
 દીકું નહીં દુઃખ અશુદ્ધ પ્રેમે,
 થયો નહિ ત્રાસ અસહ્ય ખીકે.

૫

પ્રભાતમાં હું ઉઠતી પ્રમોદે,
 અહુ ખુશી પદ્મિ કુસુમ દીઠયે;

જ્યહાં રહે પક્ષી મધુર ગાણું,
જતી બહુ કંટક આડીમાં હું.

બધી હસે જો તુજ રાજ્ય સુંદરી
ગણી મને સુંદરીમાં નજીવી;
શું કામ તું તે ગ્રહમાંથી લાંચો ?
ગણાતી હે અહીં હું શ્રેષ્ઠ ત્યાં તો.

શિખરિણી.

અને જ્યારે પહેલાં, મુજ કર પ્રીતિ માટ મથતો,
અહા ત્યારે કે'વા વચન પ્રિય બોલી બહુ જતો;
અરે ચૂંટી લીધું ફળ ગરવથી પ્રાપ્ત કરવા,
પછી નાંખી દીધું કુસુમ કળી જેવું સડી જવા.

હવે હા ! વિસાચું પણ વળી અવજ્ઞા બહુ કરી;
ગુલાબી સુકાણું કમલિની શું જાણે ખરી પડી,
પરંતુ જેણે ! સ્તુતિ કરી વખાણી બહુ ખુબી;
ખરે તેણે અન્તે વિકસિત ખુબીને દુર કરી.

જુઓ જ્યારે પીડા દુઃખજ બની દુઃખી બહુ કરે,
મૃદુ પ્રેમીને જો કદ વચન સામા કદી મળે;

અરે ત્યારે મીઠી અતિ મધુર ખુશી જતી રહે,
કહો ત્યારે કયેમે, ફુલડું બહુ તોફાન સહશે ? ૧૦

વળી રાજ્યાવાસે, સુરત રતિ પ્રાધાન્ય સુણ્યું છે,
જ્યહાં સર્વે નારી, અતિ સ્વરૂપ વાંળોજ વિલસે;
વળી પ્રાચી દેશે, યુવતી ફુલડું સૂંચે છજવે,
બધી તે આ પાસે, ફીકી ફીકી પડે રૂપ લજવે. ૧૧

વળી જ્યાં ગુલાબ, કમળરૂપ ઇર્ષ્યા મન કરે,
તણ આવા ક્યારા, કયમ અહીં મળ્યો અર્ત ! કહી દે;
ભભકાવાળા ખુષ્બો, સમીપ કદી "જાઉં કુસુમ હું",
અરે ત્યારે ઝાંખા, ફીકી પડો જતી છાંય મુજશું ૧૨

ખરે ગ્રામે માંહે, ખુશસુરત હું માત્ર નીકળું,
અરણ્યે એરંડો, નૃપ જ્યમ ગણાયે ત્યમ રહું;
ભલે તે લોકોએ, વશ કદી કર્યું આ મન હશે !
અને માન્યું હોયે, મુજ સ્વરૂપ તો અદિતિય છે. ૧૩

પરંતુ હે પ્યારા ! કહું નહીં હું જો કાંઈ ભુલતી,
અરે શું લોભાણું; રતિ સરસ રૂપે વિમુખ થૈ;
અપેક્ષા શું તારે, મુગુર ભભકે રાજ્ય કરવા,
અરે તેથી ત્યાગી ગરીબડી, પ્રિયા તારી અમળા. ૧૪

પરંતુ હું તો, રે દલિલ કરું છું, લીસ્ટર ! ફરી,
અતિ દુઃખીને તો ખચિત રડવું શું પડી રહી;
ખરે તેં શામાટે, પરણી વળી આ ગ્રામ્ય કુંવરી,
હતી જો કે તારે, કુટડી નૃપની કેઈક કુંવરી. ૧૫

ઉપજાતિ.

સ્તુતિ કરી નમ્ર ખુખી તણી આ,
અને દીધી કેમ સુકાઠ જાવા;
કર્ચું પરિ રમણુ કેમ પ્યારા, ?
પછી મૂકી કાળ બધો શું રોવા. ! ૧૬

મેદાનમાં ગ્રામ્ય કુમારીકાઓ,
મને કરે નીચી નમી સલામો;
સ્પૃહા ધરે રેશમી સાડી દેખી,
દુઃખી મને તે ન ગણે કદાપી. ૧૭

જાણી શકે નમ્ર શું બાળીકા તે,
સુખીસ્થિતિ તેમની કેટલી છે;
ઉંચી સ્થિતિ માટ મળે નિસાસા,
પ્રમોદ પામે મન તોષવાળો. ૧૮

સુખી હું થોડી બહુ તેમનાથી,
સદા પડી ઓગળવું વ્યથાથી;
સહિ બહુ કેમળ રોપ જ્યારે,
જુદા થશે મુળથી તીવ્રવાયે.

૧૯

કઠોર ! હે અર્ત ! હું કેમ વેકું;
એકાન્તનાં દુઃખ વિચારી જો તું;
જીએ મને સેવક ગર્વી તહારા,
કરી બહુ ક્રોધ લવે નહારા.

૨૦

દુઃખો હું આંહી ફરું છું સંકંપ,
શુભું છું હું ગ્રામ વિનાશ ધંટ;
આવી કહો સેવક ચક્ષુવક,
“સમીપ આવ્યું તુજ કાળ ચક્ર.”

૨૧

અરે સુખી ગ્રામ્ય જનો સુવે જ્યાં,
પડી રહ્યું એકલી ત્યાગમાં ત્યાં;
રકું હું જો ક્રોધ ન છાની રાખે,
નહીં અહીં બુલબુલ કંટકેન્ને.

૨૨

શિશીલ શક્તિ થઇ આશ નાશે,
શુષ્કાય છે ધંટ કઠોર તોયે;

આવી કરે સેવક સૂચના ત્યાં.
સમીપ આઘ્યો તુજ કાળ બાળા. ૨૩

દુઃખે રડે છે થઈ ખીન્ન બાળા.
ભયાપ્ત કમ્બોર ગૃહ શાન્તતામાં;
મૂકે નિસાસા બહુ ચિત્ત વિંધે,
પછી વહે અશ્રુ સરોત વેગે. ૨૪

અરુણ ઉગ્યા હજી જ્યાં નથી ત્યાં,
ભયાપ્ત કમ્બોર ગૃહશાન્તતામાં;
ઘણી શુણી વેધક ચીંસ ત્યારે.
વિનાશની રાડ ભીતિથી ભારે. ૨૫

વિનાશ ઘંટ ત્રણવાર વાગ્યો,
હવા થકી શાન્ત અવાજ આઘ્યો;
મહેલ “કમ્બોર ગૃહ”ની નજીક,
ફેફડાવી કાગે ત્રણ વાર પાંખ. ૨૬

ભસ્મા ઘણા શ્યામ શુભ ગામ પાસે,
પડ્યા લીલા ઓક કપાઈ નીચે;
અશુભ આ દુઃખ કલાક જ્યારે,
થઈ દુઃખી સુન્દરી હૃદય ત્યારે. ૨૭

હવે નહીં તે ગૃહમાંહી થાય,
 ખુશાલીના ભોજન હર્ષ નૃત્ય;
 વસી ભીતિ તે ક્ષણથી જનોમાં,
 પિશાચ “કમ્તોર ગૃહ”માં ભરાયા.

૨૮

જીએ બીતી આમ્ય કુમારીકાએ,
 રૂચીર “કમ્તોર ગૃહ” રમ્ય કુંજે
 તજે લીલી પ્રાચીન તે દિવાલો,
 નહિ કરે નૃત્ય વિલાસ હોરો.

૨૯

દોહરો.

જે જે પાન્થ અહીં મળે, કરતાં મનમાં ખેદ;
 “એમી”ની આ અવદશા, શુભતાં વેંત રહેજ.
 જ્યાં જ્યાં જાતા તે જીએ, તે કમ્તોર મહેલ;
 ભુતાવળ તેમાં વસ્યું, એવો રાખે વહેમ.

૩૦

૩૧

કપટ સીતા.

(નેપથ્યે—રામ રૂઢન.)

શિખરિણી.

“અરે! સીતે! સીતે! કયમ નહીં દીસે આ સ્થળ વિષે,
અરે તારે માટે કનક મૃગ લાવ્યો નિરખને;
ગદ્ય કયાં શે! છુપી ? ઘડી નવ રહે ધીરજ પ્રીયે;!
મળીને દે હર્ષ તુજ વિરહ આપે દુઃખ મને. ૧

ગઈ શું હા પ્યારી ! અમુર વળી શુરે હરી ગયો,
મહા દુઃખી હુ'તો યુવતી અહીં મૂકી દૂર ગયો;
ન જોવાયે નીચું વળી નજર ઉંચી કયમ કરું,
ભુમિ ધૈશ્વર મારી રવિ કુળપિતા શું મુખ ધરું. ” ૨

ઉમા —

શુભ્રો ધ્વાન હે પ્રિય શંભુનાથ, !
દુઃખીત છે કોઈ મનુષ્ય નાહ-
સુખી કરો તે જન દુઃખ ટાળી;
દયા કરો શંકર ? હે ! કપાળી !

૩

મહેશ્વર —

નથી પ્રિયા તે નર કે મનુષ્ય,
નથી પ્રિયા તે દુઃખ કે દુઃખીત;
સાક્ષાત વિશ્નુ પ્રભુ રૂપ રામ,
કરે લીલા માનવ કેરી રામ.

૪

માલિની.

ઉમા —

નહીં નહીં નહીં હોયે રામ કે વિશ્નુ આવા,
દુઃખ દુઃખ શીઠ આવા તે ધરે છે નકામા,
ધન મહીં રખડે છે ને ત્રિયા કો હરે છે;
નહીં નહીં નહીં માનું હોય વિશ્નુ ખરા તે.

૫

કેર મહોં ઝળકે છે વિશ્વનુને દિવ્ય થકે,
 સકળ જગતને તે બાળવાને સ્વમર્થ;
 અધીર બની રડે શું બોધને નીજ નારી,
 અતુલીત બળ હોયે વિશ્વનુને હે સ્મરારિ !

મહેશ્વર—

થઇ તને વિકૃતિ આજ આવી,
 થશે તને પ્યારી અનિષ્ટ ભારી;
 જગત્પિતા બ્રહ્મ સ્વરૂપ રામ,
 અનાદિ આત્મા પ્રભુ એહ માન.

સદા રહું છું પ્રિય રામ નામ,
 સ્વરૂપ તેનું મુજ ચિત્તમાંહ;
 તપસ્વીઓનું તપ રામ નામ,
 અનન્ત છે તે પર બ્રહ્મરામ.

જેને વિધિ ચાર મુખેથી ગાય,
 મુનોંદ સર્વે જશ જેહ ગાય;
 મારા સમા છે બહુ દાસ તેને;
 હે સુન્દરી ! તું તજ મૂઠતાને.

ઉમા--

મને શંકા થાયે બનું કપટ સીતા સ્વરૂપ હું,
 રીસાતી હું જાઉં, નહિ ભુલી જશે રામ મુજ શું ?
 પછી જો તે જાણે ગણું, ગણું ખરા આપ વચનો;
 નજાણે તો મિથ્યા, મુજ પતિ થકો કેા વધી શક્યો. ૧૦

શાદ્દલ.

ધારી વલ્કલ અંગ ઉપર રૂડા, સીતા બની સુન્દરી;
 ઘેરી ઝાંઝર પાદમાં ઠમ ઠમી, ચાલી ઉમા ઇશ્વરી;
 સેંથા કુમ્કુમ ચન્દ્રકે વિલસતો, આસ્ય પ્રભા ચાન્દની,
 મોહાવે મન માનુની મનુજના, માયા મહાદેવની. ૧૧

ઝીણું વસ્ત્ર શરીર શું લપટીયું; સૌન્દર્ય શું વર્ણયું.
 ધાર્યું કુસુમપાત્ર એક કરમાં, પુષ્પો થકી જે ભર્યું;
 બીજા હસ્તની અંગુલી અધરથી, વાતુ કરે હાસ્યમાં,
 આવું ચિત્ર વિચિત્ર રૂપ ધરીયું, સીતા તણું સેજમાં. ૧૨

જેની માત વસુંધરા ભગવતી, સાક્ષાત જે અંબિકા,
 જેનું વર્ણન વાલ્મીકી બહુ કરે, તેનાં શું હોયે ગણા;

આવું રૂપ અલૌકિક કપટથી, સીતાતણું ધારીને,
આથી રામ સમીપ નેન નચવે, શંભુ પ્રિયા તે સમે, ૧૩

હીઠા રામ સખાખ્ય રૂઢન કરે, ત્યારે સતી શું કરે,
આઠીંગી તર ડાળને હલવતી, પત્રો ધીમેરે ધીમે;
જાણે વેલ વિંટાઈ વૃક્ષપતિને શું લાડ ઝાઝાં કરે,
નીચું મુખ કરી કટાક્ષ કરતા, શું રૂમચા આઢરે. ૧૪

સ્તવિલંબિત.

હલ રવે દગ રામની ઉધડી,
નિરખી સુન્દર જાનકી દુરથી;
પ્રભુ વિચાર કરે મનમાં પછી,
કપટ સીત ૧) શિવા મળીયાં નકી. ૧૫

શ્રમ—

જનનિ હે ! જગદંબા ! સાંભળો,
કરી કૃપા અહીં આપ નકકી રહો;
મુજ પ્રિયા ગર્ભ ક્યાં મુજને કહો,
મુતતણું દુઃખ માત ! ઉરે લહો. ૧૬

શિવ વિના નીકળ્યાં કયમ એકલાં,
મુજ પિતા શિવ શું દુરરે રહ્યાં,

જનની આવી અહીં સુતને મળે,
કરી અમે તમ સેવન જો રહેા,

૧૭

ગીતી.

કપર સીતા—

ન ઊમા ન શિવા રામ !

હું'છું સીતા ભુલી ગયા કેમ;

વાહ વાહ હો શાશ્વા,

એક ઘડીમાં થયો અરે વેમ.

૧૮

કંચન મૃગ ઝટ લાવેા,

લક્ષ્મણ મૂછા મટાડી સજ્જ કરેા;

ચાલો પમ્પા સરમાં,

સ્નાન કરીને પરિશ્રમે ટાળેા.

૧૯

રામ—

અરર એ શું બોલ્યા,

જનની હો હું શિવા ! તમે મારા;

શંકર કરશે કેાપ,

અસત્ય વાણી મુખેથી શું બોલ્યા.

૨૦

નમન કરું હે ! અમ્મે

સાદ્ય થજોરે ભવાની મહામાયે;

શંકર યોગથી જાણી,

વાદ જુએ છે તમારી આ સમયે.

૫૧

ઉપજાતિ.

હિમા થયા હુત સ્વરૂપ ત્યાગી,

ગયા પ્રભુ સન્નિધ કોમળાંગી;

દીઠા પ્રભુને અતિ તપ્ત કેદી,

ઉભા ઉભા કામિનિ કાય કંપે.

૨૨

શિવ --

અસત્ય વાણી વદી કેમ નાર, ?

કરું છું તારો અહોંથી હું ત્યાગ;

થઈ તને વિકૃતિ હે ભવાની,

પ્રભુ વિષે વેમ ધર્યો શું નારી.

૨૩

હિમાલયે હું તપ આદરું છું,

અદીઠ થારે । યુવતિ કહું છું;

પુનર્ભવે પાણી બ્રહ્મીશ તારો,

અસત્ય સર્વે મનથી નિવારો.

૨૪

હતી મહાકાળી થયા વિકારી,
અસંત્યથી દુઃખ થયું વિચારી;
સુણો સહુ સુનરને સુનારી, !
અસત્ય વાણી વદશે ન કોઈ.

૨૫

વરશયો વરસાદ વસન્ત વિષે.

(પાઠપૂર્તિ.)

તોટક.

ઘનપુર દુઃખું ધન શું કરતો, ?
પ્રિય ત્યાતકનો કોણ મિત્ર થતો; ?
સ્મર કે સમયે મદમત્ત થશે, ?
વરશયો, વરસાદ, વસન્ત વિશે,

૧

રસ પૂર્ણ ક્ષિતી નિરખી શું કહો, ?
જળ સર્વ સ્થળે નિરખી શું કહો; ?
તર કે સમયે નવ વસ ધરે,
વરશયો, વરસાદ, વસન્ત વિશે.

ન પડે વરસાદ વસન્ત વિશે.
 મધુ માસ વિશે બહુ સૂર્ય તપે;
 કવિ કોઇ બની મુઠ બોલી જશે,
 “ વરશ્યો વરસાદ વસન્ત વિશે ”

૩

દળિયુગ હળાહળ હાલ થયો,
 વરષા મહી મેઘ નહીં વરશ્યો;
 થયું માત્રું લોક સહુ ગણશે,
 વરશ્યો વરસાદ વસન્ત વિશે.

૪

પતિ મુકી પ્રિયા પરદેશ ગયા;
 નિશદિન રહે વિરહે વનિતા;
 દગ દેખી ભર્યાં જળ દાસી વદે;
 વરશ્યો વરસાદ વસન્ત વિશે.

૫

પતિ સાથ રમે રતિ ચૈત્ર સમે.
 પ્રિરિમ્ભણ પ્યારી કરે પતિને;
 ઉર સ્વેદથી નહાય પતિ શું કહે, ?
 વરશ્યો વરસાદ વસન્ત વિશે.

૬

તરૂપત્ર ધરે નવલાં નવલાં,
 ખીલતાં ઋતુરાજ સમે અધિકાં;

બગીચા મહીં માળી ખુશીથી કહે,
વરસેા વરસાદ વસન્ત વિશે.

૭

જગતજનુનિ જગદંબિકા કને કાલાવાલા.

શિખરિણી

ધરં છું માળા તિલક કરં છું કેશરતણાં,
પ્રભાતે નાહીને શિવ પુજન માંડં છું સુખમાં;
ધણા સ્તોત્રો કેસં સ્વર કરી કરં પાઠ પળમાં,
અને ચાંડિકાના સ્તવન કરંછું નિત્ય ધરમાં. ૧

ભણું છું જે મંત્રો લઘુ ગુરૂતણો ભેદ નગણું.
ભણું છું જે સ્તોત્રો શુદ્ધ અશુદ્ધ શબ્દો નવ કળુ;
કરે માળા ટાંગી સુખ થકી કરં છું રવ રૂડો,
અને મારં મન ક્ષણ નહીં ઠરે યતન કરં જો. ૨

લહી પુરી છુટ મન અલગ સ્વચ્છન્દ ફરણું,
હામરો વિચારો મન કરી રહું હું કરંચ શું;
ધણી વાચ્છા થાયે સુખથકી ભણું સ્તોત્ર સુખદા;
ભણું છું તે સાથે મન બહુ ભમેછે જગતમાં. ૩

સહુ કોડો કહે છે કૃણ નહીં મળેઆમ કરવે,
 મહું જો ના મન અશુદ્ધ પથમાં પિડ પડશે;
 વળી કોઈ કહે છે અશુદ્ધ સ્તુતિ પાઠો ઉચરતાં;
 થશે નિશ્ચે હાની દુખ બહુ થશેરે સ્વજનમાં. ૪

અરે અંબા માતા જગતજનુની મેર કરજો;
 કને ઉભો બાળ બક બક કરે તેહ શુભ જો,
 નથી શક્તિ હુંમાં ક્ષણ પણ નહીંરે ઉભી શકું;
 પડી પાવે લોકું રૂદન કરું છું તે નિરખતું. ૫

તુટયું તુટયું બોલે મૃત અબુધ રાંખે ન પરવા,
 પરન્તુ માતા તો સમજી ઝટ જાયે વચનમાં;
 તદા હે જુગતખે તુજ સ્તુતિ કરું છું અબુધ હું,
 ધરી પુરો પ્રેમ પકડી મુજને ઉર ધરતું. ૬

કદી મારા આંત્રે તુજ સ્વરૂપનો શબ્દ ચડશે,
 થશે તે શબ્દથી મુજ -હૃદયમાં શુદ્ધિ અતિષે-
 ભ્રમ-તા જે પ્રાણ સ્થિર બની જડાશે -હૃદયમાં
 અને મારું મન ઝટ મળી જશે બ્રહ્મ રૂપમાં. ૭

બલે બોલું બોલું મન બહુ ભ્રમે છે જગતમાં,
 મહીનાવસ્થામાં મહીન થઈ ઉભો રહું કદા;

પરંતુ હે માતા તુજ સ્તુતિ મહીં નામ રહ્યો,
ગમે તેવો મારો રવ સુશી ઉઠો સ્હાય કરવા.

૮

દિપોત્સવી અને ચંદા.

તોટક.

જન આજ દિપોત્સવીના દિનમાં,
ઉર ધારી ઉમંગ ફેરે પુરમાં;
વિધ વિધ તથાં કરી અન્ન રૂડાં,
જમતાં મળીને પ્રિય સ્નેહી સગાં.

૧

ધરી વસ્ત્ર ઉરે નવલાં નવલાં,
શિશુ વૃદ્ધ યુવા નરનારી બધા;
ફરતાં પુરમાં અતિ મોદ ભર્યા,
કરતાં બહુ દર્શન દેવતથાં.

૨

સઘળાં સુ-હૃદો મળી મંડપમાં,
કરતાં બહુ ગમ્મત મંદિરમાં;
વળી ચાહ પિવાય સહુ સ્થળમાં,
પછી પાન સોપારી અપાય ઘણાં.

૩

ગણી નુતન દિન દિપોત્સવીના,
અતિ ઉત્તમ હર્ષ કરે મનુજો;
બહુ લોક વધાવી રહ્યાં હરખી;
કોઇ સાકરને કોઇ શ્રીફળથી,

૪

અતિ હર્ષ મંહિ નહિ હર્ષ પુરો,
શશી આજ નથી ક્યમ તેહ ભુલો;
નહિ પૂરું થયું સઘળું સુખ હા,
શશી ક્યાંય નહીં શું નવાઇ અહાં.

૫

શશી વિશ્વ અરે જન સર્વ હવે,
કેરતા દિપકૃત્રિમ ખેલ ખરે;
નહીં કૃત્રિમ ખેલ વિષે સુખ છે,
સુખ શાશ્વત સત્ય વિષે વિલસે.

૬

કરતા બહુ દિપક સર્વ રથજો,
પણ તેહ વૃથા સહુ ચન્દ કને;
જલ સાગરનું પણ ક્ષાર અતિ;
દિન ઉજવળ છે પણ નાંહિ શશી.

૭

શશી જો હત પર્વ દિપોત્સવીમાં,
ઠરી પુણ્યકળા પ્રગટ્યો હત હાં;

અવધિ સુખ કેરી અનન્ત રહે,
પરબ્રહ્મ તણું સુખ હોજ મળે.

૮

જન માયિક રૂપ મહી ભમતાં;
બહુ મોહથી ચન્દ્ર પ્રભા ભુજતા;
નથી ચન્દ્ર યથા શુભ આ દિનમાં,
ભવ સુખ વૃથા હરિ જો ન મળ્યા.

૯

આ દર્શમાં એક પ્રતિબિમ્બનું ચિત્ર.

વસન્તેતિલકા.

શય્યા મહી લટીપડી; લટ છે છુટેલી;
આજોટતી ઉરથી અમ્મર જાય ઉડી;
હા ! કાન્ત ! કાન્ત ! કરતી રવ મન્દ થાતી,,
આદર્શ-આનન અમીટ અથાગ જોતી.

૧

“છે તું રખે વિરહિણી મુજ જેવી નારી,
આદર્શ ની યુવતિને વદી સુન્દરાંગી;
શય્યા મહી પડી પડી વળી ખુબ જોતી,
શું કર્યું સુતનું અંક વિશે ધરાત્રી;

૨

આદર્શ માં રમણીના પ્રકૃતિલિત અંગે;
 ભાસે યથા વિકસતા નિશિનાથ કીર્ણો,
 સંધ્યા સતિ કરમતિ જતી તે નિવારી;
 જાણે પ્રકાશી રહી ઘૌ સખિ અંક ધારી.

૩

રાતે ચીરે લલિત લલના કેમ દેખાય કાળી.

પાદપૂર્તિ.

મન્દાકાન્તા.

આદ્યા નાથ ગૃહ જન તણ દૂર વિદેશ જાયા,
 લક્ષ્મિ કાજે પ્રિય તમ ગયા, હું રહી એકલી હા !
 એવે આવી મુજ સખિ ત્યહાં, બોલી હું ને નિહાળી,
 “ રાતે ચીરે લલિત લલના, કેમ દેખાય કાળી. ”

૧

મૃત્યુ પામ્યો યુવક અહીંઆ હા ! મનુષ્યો રડે છે,
 જાયે તેનું શબ અહીં થકી નારી તેની રડે છે;
 દખી તેને પથિક વદતા ખુબ આશ્ચર્ય પામી,
 “ રાતે ચીરે લલિત લલના કેમ દેખાય કાળી ”

૨

આખી રાત્રિ પ્રિય સ્મરણમાં ગાળતી રમતોથી,
 આશા પ્રેમી સખિ સહુ રહી નાથની વાટ જોતી;
 આવ્યો તાર તરત નિરખ્યો ખેંચી હું પાસ બોલી;
 “ રાતે ચીરે લલિત લલના કેમ દેખાય કાળી. ” ૩

ક્યારે ખાંભે શશી ? કમલિનિ ? સુંદરી શાથી શોભે !
 શોભા શાથી ગૃહતણી ? અને ક્યાં રહી કામ શોભે !
 જે કો જરૂરી યુવતિ કરશે તેહ દેખાય કાળી;
 “ રાતે ચીરે લલિત લલના કેમ દેખાય કાળી ” ? ૪

આવ્યો આજે સ્મર પ્રિય સખો શું ખીલેલો વસન્ત,
 હોળી ખેલે બકુલ વનમાં રાધિકા સાથ કૃષ્ણ.
 ગાપી બોલી નિરખી પ્રમદા કન્નજલેથી રમેલી,
 “ રાતે ચીરે લલિત લલના કેમ દેખાય કાળી. ” ૫

જ્યારે પ્યારિ તિમિર પટમાં ઉઠી મન્દીર માંહે,
 કાન્તિથી તે શયન ગૃહતો દીસતું દિવ્ય તે જે,
 વસ્ત્રો ઝીણાં ચકચક થતાં કોણ કે તે સતિને,
 “ રાતે ચીરે લલિત લલના કેમ દેખાય કાળી ” ૬

ખેંચ્યાં ચીરો અતિવ ઉજળા મુખ ચન્દા સમાન,
 ધર્મો ગર્ભ મન બહુ ભરે દોહડો તૃપ્તિ કાજ;

દેખી કાળા સ્તન મુખ બહુ હાર્ય સાહેલી કર્તી,
 " રાતે ચીરે લલિત લલના કેમ દેખાય કળી. " ૭

પ્રભુ પ્રત્યે એક પ્રાર્થના.

૫૬

અરે પ્રભુ ! અરજ શુભે હવે મારી, (૨૬)
 આ ભવનો ભય ભારી. અરે.

દુઃખ દુઃખ દુઃખ દુઃખ દેખું દુઃખ દુઃખ,
 ટાળો આ પીડ મારી. અરે.

વ્યાધી અનેકા નેક નડે છે,
 મોહ વિષયમાં ઉતારી. અરે.

ખારા પ્રભુ ! મુજ પર રે! રીઝો,
 તો દુઃખ જાય વિકારી. અરે.

પ્રભુ તમ ભક્તિમાં મન રાખું,
 પરમાન્દ અખંડ હું ધારી. અરે.

આ અભિલાષા બહુ છે મનમાં,
 મમુ નમુ નાથ ! પોકારી. અરે.

ટીકા.

ઉદ્ધોધન—

નાટક છન્દશ્ચ-છન્દોમય નાટક.

સીન્ધરાજ-જયદ્રથ-શક-ઇન્દ્ર.

સર્ગ ૩ જો—હરિ—સિંહ

૫ મો—“ પ્રતિ સ્મૃતિ ” નામની વિદ્યા છે, જે શિષ્યા
વડેજ સ્વર્ગમાં જઈ શકાય છે. અને તે
વિદ્યા શંકરુ જાણે છે તેથી અર્જુન શંકરને
પ્રસન્ન કરી તે વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવા તપ
કરતો હતો.

૮ મો—મધ્ય દન્દ્રે. ઇન્દ્રાકે-ઇન્દ્રને જોળે,

૧૦ મો—શ્લોક ૧૪—યામિનિ રાત્રિ

૨૦ કાનન-વાડી

૨૩ ક્ષણે પૂણ્યે મૃત્યુ લોકે પતન્તિ

એ ન્યાયે સ્વર્ગીય જનો પશ્ય

પુણ્યના ક્ષયથી મૃત્યુ લોકમાં
પડે છે માટે સ્વર્ગ પણ શ્રેય-
સ્કર નથી.

શ્વસુર મંદીરે જતી નવોઢા —

આ અભિમારિકાનું વર્ણન છે.

લોક ૯ મો—દશદ-પથ્થર, પથ્થરની ઠેસ વાગી કદથી
છે કારણકે તે વિભ્રમચિત્તથી ચાલી જાય
છે તેથી અસપાસનું જ્ઞાન રહેતું નથી
અને આ પથ્થરના લાગવાને કામદેવના
અનુચરનો માર કદખો છે.

વ્યોમ સિન્ધુ—રાજ્ય રંગ—

છ ઋતુઓનાં ચિત્રો દર્શાવતુ અને રાજ્ય
પ્રપંચની કદપના વાળું આ ખંડ કાવ્ય છે
આકાશ તરફ નજર કરતાં વાદળાઓના
ભિન્ન ભિન્ન રૂપ અને રંગ દેખાયછે તે ઉપ-
રથી દ્વીપ, નાવ, સ્ત્રી, પુરૂષો વિગેરે કદપનાઓછે

પ્રથમ બાર શ્લોકમાં વર્ણનું વર્ણન છે.

શ્લોક ૧૩ મા—સન્યાસે મેઘની સ્ત્રિ કલ્પીએ અને તેના
અલૌકિક સૌન્દર્યથી મેઘ મોહ પામે છે.

૧૬ મા—“ લીડતાની સ.થ સાહસ વૃત્તિ
અન્તે આવતી ” તે ઈંગ્રેજ કહેવત Timidi-
ty and cruelty are twins ને મળતું છે.

૧૭ થી ૧૯—દિવોદાસની જેવા શુભ દિવસોમાં જેમ
લોકો આનન્દ કરે છે તેમ આનન્દ કરતું
વ્યોમનું આ ચિત્ર શરદ સમયનું છે.

૨૦ થી ૨૩—તારામંડળ અને ચન્દ્ર Falling Stars
સાટેન્ઝરમાં બહુ જણાય છે (રળીઆ-
મણી શરદ ઋતુઓની રાત્રીઓના
દેખાવો.)

૨૪ વાયનું પ્રાચીન તે હિમન્ત અને શિશિર

૨૫ થી ૨૮—વસન્તનું ચિત્ર કલ્પુ છે.

૨૯ થી ૩૧—ગ્રીષ્મનું ચિત્ર સુર્યના સખ તાપ. (વૃદ્ધિ)

એ માયાનો અનાદિ કાળથી ન્યાય છે
એ મુખ્ય ભાવ છે;

એમિની અવદશા—

ઈન્દ્રાંડની રાણી ઈન્દ્રીજાએથનો લગ્ન

(અર્લેઓફ લીપ્ટર) ગામડામાંથી ખુબ
સુરત “ એમી ” નામની જુવાન કુમારીકાને
પરણવા માટે ઉપાડી લાવ્યો હતો. પણ ઈન્દ્રીજા
એથ પોતાને પરણશે અને રાજ્ય મળશે એ
લોભથી અને ઈન્દ્રીજાએથને આવા કર્મની
ખબર થશે તો તે વિરૂધ્ધ થશે એવી ભીતિથી
તે બાળાને વગડામાં “ કમ્તોર ” નામનો ગુપ્ત
મહેલ ચણાવી તેમાં પુરી રાખી હતી અને
આખર રાણીની ભીતીથી તે બાળાને પછડાવી
મરી નાંખાવી હતી તે બાળાની કશ્ચામય
ઉંકિત આ કાવ્યમાં છે. સ્કોટનાં કેનીલવર્થ
નામના નોવેલમાં આ કાવ્ય પ્રથમ છે,

નિદાધ—ઉનાળો.

કંપટ સિતા—

આ કાવ્ય મેં સુદર્શન જાન્યુઆરી ૧૯૦૬ ના અંકમાંજ

છપાવ્યું હતું.

રામાયણમાં જે કથા છે તેની વસ્તુ સ્થિતિ આ કાવ્યથી સહજ જુદી થઈ ગઈ છે. ઉમા જુદું બોલ્યા કે હું સિતા છું અને તે જુઠ માટે શંકરે તેનો ત્યાગ કર્યો એ વાત અહીં પ્રાધાન્ય આણી છે પરંતુ ઉમાએ સિતાનું કંપટ રૂપ ધારણ કર્યું તે માટેજ શંકરે તો તેનો ત્યાગ કર્યો હતો એ મુળ ઉદ્દેશ અહીં નથી રખાયો. આમ કરવાથી અને ઉમા અને રામનો સંવાદ પણ કલ્પિત ઉમેરવાથી કાવ્ય કાંઈક રસીક થતું લાગ્યું છે.

આદર્શ માં એક પ્રતિબિમ્બનું ચિત્ર—

શય્યામાં વિપ્રલંભા નાયિકા સુતીછે અને પાસે મોઠા અરીસો પડેલ છે તે અરીસામાં તે સ્નિનું જે પ્રતિબિમ્બ પડ્યું તેનું ચિત્ર આ કાવ્ય છે.

આદર્શ રૂપી વ્યોમ—સખિના--

ખોળામાં પડેલી કરમાઈ જતી સન્ધ્યા જેવ
સ્ત્રી પ્રકાશી રહે છે, (તેજસ્વીની સન્ધ્યા જેમ
કરમાતી જાય છે તેમ આ સુન્દર સ્ત્રિ વિરહથી
કરમાતી થીસે છે. ઉપમા અલંકાર છે.

